

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА

А. С. Рогозін

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ ПРАЦІВНИКІВ
З ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

*(для студентів денної та заочної форм навчання першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти за спеціальностями 263 – Цивільна безпека та 206 –
Садово-паркове господарство, освітні програми «Охорона праці», «Цивільний
захист», «Садово-паркове господарство»)*

Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2021

УДК 355.587(078)

Рогозін А. С. Організація навчання працівників із цивільного захисту : конспект лекцій для студентів денної та заочної форм навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальностями 263 – Цивільна безпека, 206 Садово-паркове господарство освітні програми, «Охорона праці», «Цивільний захист», «Садово-паркове господарство» / А. С. Рогозін ; Харків. нац. ун-т. міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. – 77 с.

Автор канд. техн. наук, доц. А. С. Рогозін

Рецензенти:

В. В. Барбашин, доцент, кандидат технічних наук, доцент кафедри охорони праці та безпеки життєдіяльності (Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова)

Рекомендовано кафедрою охорони праці та безпеки життєдіяльності, протокол № 1 від 29.08.2019.

Конспект лекцій складено з метою допомогти студентам під час підготовки до занять заліку з курсу «Організація навчання працівників з цивільного захисту»

© А. С. Рогозін, 2021

© ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Лекція 1 Навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях	5
1.1 Загальні відомості про цивільний захист населення територій.....	5
1.2 Забезпечення виконання на підприємстві, в установі чи організації завдань з цивільного захисту.....	10
1.3 Загальні питання організації навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях.....	13
1.4 Організація навчання дітей дошкільного віку, учнів та студентів	17
Лекція 2 Процес навчання	19
2.1 Сутність процесу навчання.....	19
2.2 Методологічні засади навчального процесу.....	19
2.3 Логіка і структура навчального процесу.....	21
2.4 Механізм формування умінь та навичок.....	23
2.5 Методи навчання.....	24
Лекція 3 Організаційні засади функціонального навчання.....	28
3.1 Загальні положення.....	28
3.2 Принципи організації функціонального навчання у сфері цивільного захисту.....	29
Лекція 4 Організація навчального процесу з функціонального навчання у сфері цивільного захисту	36
4.1 Функціональне навчання.....	36
4.2 Програми, плани з функціонального навчання.....	40
4.3 Основні види навчальних занять з короткострокового підвищення кваліфікації і курсового навчання.....	51
Лекція 5 Навчання працівників, що входять до складу формувань цивільного захисту до дій у надзвичайних ситуаціях	59
5.1 Утворення, завдання та функції формувань цивільного захисту	59
5.2 Навчання працівників, що входять до складу формувань цивільного захисту на підприємствах, в установах та організаціях занять з дій у надзвичайних ситуаціях.....	63
Лекція 6 Організація та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту	66
6.1 Загальні положення про організацію та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту.....	66
6.2 Спеціальні об'єктові навчання з питань цивільного захисту.....	67
6.3 Спеціальні об'єктові тренування спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту, протипожежні та протиаварійні тренування.....	71
6.4 Узагальнення підсумків спеціальних об'єктових навчань і тренувань.....	74
Список рекомендованих джерел.....	76

ВСТУП

Основним завданням цивільного захисту при виникненні надзвичайних ситуацій є захист населення.

До системи захисту населення і територій, що проводяться в масштабах держави у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій належать: інформація та оповіщення, спостереження і контроль, укриття в захисних спорудах, евакуація, інженерний, медичний, психологічний, біологічний, екологічний, радіаційний і хімічний захист, індивідуальні засоби захисту, самодопомога, взаємодопомога в надзвичайних ситуаціях.

Необхідною умовою ефективного виконання заходів з цивільного захисту є навченість населення щодо поведінки та дій у разі виникнення надзвичайної ситуації. Ця умова знайшла своє відображення у Кодексі цивільного захисту, де цьому питанню присвячена 10 глава.

Так серед основних завдань єдиної державної системи цивільного захисту є навчання населення щодо поведінки та дій у разі виникнення надзвичайної ситуації.

Особлива увага державою приділяється питанням навченості працюючого населення діяти у разі виникнення надзвичайних ситуацій. Це обумовлено тим, що більшість масштабних надзвичайних ситуацій техногенного характеру виникає на виробництві.

Законодавчим органом України встановлено, що навчання працюючого населення діям у надзвичайних ситуаціях є обов'язковим.

Підготовка працюючого населення до дій у НС здійснюється всіма суб'єктами господарювання (незалежно від форм власності і підпорядкування).

Безпосередньо на підприємствах, установах та в організаціях визначається повний комплекс заходів для досягнення злагодженості в роботі керівного складу, органів управління, служб, формувань цивільного захисту, працівників з метою запобігання виникненню та своєчасного реагування на НС.

Метою викладання навчальної дисципліни «Організація навчання працівників з цивільного захисту» є формування знань про організацію та управління процесом навчання працюючого населення, здатності творчо мислити, вирішувати складні проблеми інноваційного характеру й приймати продуктивні рішення у сфері навчання населення щодо поведінки та дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Організація навчання працівників з цивільного захисту» формування у студентів належного рівня знань про організацію функціонального навчання, проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту.

ЛЕКЦІЯ 1 НАВЧАННЯ НАСЕЛЕННЯ ДІЯМ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

- 1.1 Загальні відомості про цивільний захист населення та територій
- 1.2 Забезпечення виконання на підприємстві, в установі чи організації завдань з цивільного захисту
- 1.3 Загальні питання організації навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях
- 1.4 Організація навчання дітей дошкільного віку, учнів та студентів

1.1 Загальні відомості про цивільний захист населення та територій

На підприємствах, в установах та організаціях, з метою завчасної підготовки працюючого персоналу до захисту від надзвичайних ситуацій (НС), зниження втрат від дії їх негативних наслідків, створення умов для підвищення стійкості роботи об'єктів, своєчасного проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, організовується цивільний захист (ЦЗ).

Відповідно до законодавства керівництво підприємств, установ та організацій (незалежно від форм власності і підпорядкування) забезпечує своїх працівників засобами індивідуального та колективного захисту, місцем у захисних спорудах, організовує евакуації, створює на об'єктах сили ЦЗ для ліквідації наслідків НС і забезпечує їх готовність, виконує інші заходи ЦЗ та несе пов'язані з цим матеріальні та фінансові витрати. Власники об'єктів підвищеної небезпеки та потенційно небезпечних об'єктів відповідають також за оповіщення і захист населення, що проживає в зонах можливого ураження від наслідків аварій на цих об'єктах.

На підприємствах, в установах та організаціях задіяна досить велика кількість працівників і використовується різноманітне обладнання, тому питання планування й організації ЦЗ є досить важливим чинником в загальному обсязі питань ЦЗ.

Цивільний захист – це функція держави, спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період.

Аварія – небезпечна подія техногенного характеру, що спричинила ураження, травмування населення або створює на окремій території чи території суб'єкта господарювання загрозу життю або здоров'ю населення та призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи спричиняє наднормативні, аварійні викиди забруднюючих речовин та інший шкідливий вплив на навколишнє природне середовище.

Евакуація – організоване виведення чи вивезення із зони надзвичайної ситуації або зони можливого ураження населення, якщо виникає загроза його життю або здоров'ю, а також матеріальних і культурних цінностей, якщо виникає загроза їх пошкодження або знищення;

Запобігання виникненню надзвичайних ситуацій - комплекс правових, соціально-економічних, політичних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів, спрямованих на регулювання техногенної та природної безпеки, проведення оцінки рівнів ризику, завчасне реагування на загрозу виникнення надзвичайної ситуації на основі даних моніторингу, експертизи, досліджень та прогнозів щодо можливого перебігу подій з метою недопущення їх переростання у надзвичайну ситуацію або пом'якшення її можливих наслідків.

Засоби цивільного захисту – протипожежна, аварійно-рятувальна та інша спеціальна техніка, обладнання, механізми, прилади, інструменти, вироби медичного призначення, лікарські засоби, засоби колективного та індивідуального захисту, які призначені та використовуються під час виконання завдань цивільного захисту.

Захисні споруди цивільного захисту – інженерні споруди, призначені для захисту населення від впливу небезпечних факторів, що виникають внаслідок надзвичайних ситуацій, воєнних дій або терористичних актів.

У зв'язку з частими проявами небезпечних природних явищ, аваріями і катастрофами, загальна обстановка в Україні характеризується як складна. Тенденція зростання кількості НС природного і техногенного характеру та вагомість їхніх наслідків об'єктивно примушують розглядати їх як серйозну загрозу безпеці окремої людини, суспільству та навколишньому середовищу.

У Кодексі цивільного захисту України визначені терміни сфери ЦЗ, зокрема, встановлюється нове поняття і сутність дефініції «надзвичайна ситуація», що визначена як обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності.

Надзвичайні ситуації класифікуються за характером походження, ступенем поширення, розміром людських втрат та матеріальних збитків.

Залежно від характеру походження подій, що можуть зумовити виникнення НС на території нашої держави, визначаються наступні її види:

- техногенного характеру;
- природного характеру; соціальні;
- воєнні.

Надзвичайні ситуації техногенного характеру:

- транспортні аварії (катастрофи);
- пожежі;
- неспровоковані вибухи чи їх загроза;
- аварії з викидом (загрозою викиду) небезпечних хімічних, радіоактивних, біологічних речовин;

- раптове руйнування споруд та будівель;
 - аварії на інженерних мережах і спорудах життєзабезпечення;
- гідродинамічні аварії на греблях, дамбах тощо.

Надзвичайні ситуації природного характеру:

- небезпечні геологічні, метеорологічні, гідрологічні явища; деградація ґрунтів чи надр, природні пожежі;
- зміни стану повітряного басейну;
- інфекційна захворюваність людей, сільськогосподарських тварин;
- масове ураження сільськогосподарських рослин хворобами чи шкідниками;
- зміна стану водних ресурсів та біосфери тощо.

Надзвичайні ситуації соціальні:

- пов'язані з протиправними діями терористичного і антиконституційного спрямування;
- здійснення або реальна загроза терористичного акту (збройний напад, захоплення і утримання важливих об'єктів, ядерних установок, і матеріалів, систем зв'язку та телекомунікацій, напад чи замах на екіпаж повітряного чи морського судна);
- викрадення (спроба викрадення), знищення суден; установлення вибухових пристроїв у громадських місцях;
- зникнення (крадіжка) зброї, виявлення застарілих боєприпасів тощо.

Надзвичайні ситуації *воєнні* пов'язані з наслідками застосування звичайних засобів ураження або зброї масового ураження, під час яких виникають вторинні фактори ураження населення внаслідок зруйнування:

- атомних і гідроелектричних станцій;
- складів та сховищ радіоактивних і токсичних речовин та відходів, нафтопродуктів, вибухівки, сильнодіючих отруйних речовин, токсичних відходів;
- транспортних та інженерних комунікацій тощо.

Залежно від обсягів заподіяних НС наслідків, обсягів технічних і матеріальних ресурсів, необхідних для їх ліквідації, визначаються такі рівні НС:

- державний;
- регіональний;
- місцевий;
- об'єктовий.

Для класифікації НС за їх рівнями встановлені категорії:

- територіальне поширення та обсяги технічних і матеріальних ресурсів, що необхідні для ліквідації наслідків НС;
- кількість людей, які постраждали або умови життєдіяльності яких було порушено внаслідок НС;
- розмір заподіяних (очікуваних) збитків.

Надзвичайна ситуація *державного* рівня виникає на території двох та більше областей або загрожує транскордонним перенесенням, а також у разі, коли для її ліквідації необхідні матеріали і технічні ресурси у обсягах, що перевищують можливості окремої області, але не менше одного відсотка обсягу

видатків відповідного бюджету.

Надзвичайна ситуація *регіонального* рівня виникає на території двох або більше адміністративних районів (міст обласного значення), або загрожує перенесенням на територію суміжної області України, а також у разі, коли для її ліквідації необхідні матеріальні і технічні ресурси в обсягах, що перевищують можливості окремого району, але не менше одного відсотка обсягу видатків відповідного бюджету.

Надзвичайна ситуація *місцевого* рівня – це НС, яка виходить за межі ПНО або ОПН, загрожує поширенням самої ситуації або її вторинних наслідків на довкілля, сусідні населені пункти, інженерні споруди, а також у разі, коли для її ліквідації необхідні матеріальні і технічні ресурси в обсягах, що перевищують можливості ПНО, але не менше одного відсотка обсягу видатків відповідного бюджету.

Надзвичайна ситуація об'єктового рівня – це НС, яка розгортається на території об'єкта або на самому об'єкті і наслідки якої не виходять за межі об'єкта або його санітарно-захисної зони.

Підготовку, організаційно-методичне забезпечення кожної категорії населення здійснюють відповідно до постанови КМУ від 26.06.2013 № 444 «Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях», постанови КМУ від 26.06.13 № 443 «Про затвердження Порядку підготовки до дій за призначенням органів управління та сил цивільного захисту», постанови КМУ від 23.10.13 № 819 «Про затвердження Порядку проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту», наказів МВС України: від 29.05.14 № 523 «Про затвердження Типового положення про територіальні курси, навчально-методичні центри цивільного захисту та безпеки життєдіяльності», зареєстрованого в Мін'юсті 13.06.14 за № 624/25401; від 11.09.14 № 934 «Про затвердження Порядку організації та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту»; від 21.10.14 № 1112 «Про затвердження Положення про організацію навчального процесу з функціонального навчання у мережі навчально-методичних установ єдиної системи цивільного захисту» зареєстрованого в Мін'юсті 05.11.14 за № 1398/26175, наказу ДСНС від 19 лютого 2016 року № 83 «Про затвердження Організаційно-методичних вказівок з підготовки населення до дій у надзвичайних ситуаціях» та з метою підвищення якості підготовки і перепідготовки керівного складу цивільного захисту, її органів управління та сил, навчання населення вмінню діяти у разі виникнення надзвичайних ситуацій, формування єдиних підходів до системи підготовки населення у галузі захисту від надзвичайних ситуацій.

Організація і планування навчання населення до дій у разі виникнення НС здійснюється за програмами підготовки, розробленими для кожної категорії населення.

Відповідальність за навчання робітників і службовців підприємств, установ та організацій покладена на керівників цих об'єктів, які через свої

підрозділи (посадових осіб) з питань цивільного захисту організовують, забезпечують своєчасне проведення навчальних заходів, керують і контролюють їх якість.

На об'єкті планують, організовують і проводять підготовку керівного складу, командирів формувань, робітників і службовців. Основою проведення навчальних заходів є наказ керівника суб'єкта господарювання за підсумками підготовки з ЦЗ за минулий рік і завдання на новий навчальний рік, який триває з 2 січня до 30 листопада. До наказу додають:

- перелік навчальних груп;
- перелік тем навчань і тренувань з ЦЗ;
- тематику підготовки з ЦЗ;
- план підготовки керівного складу спеціалізованих служб і формувань ЦЗ, працівників, які входять до складу цих формувань та служб ЦЗ;
- розклад занять для кожної навчальної групи.

Підготовка керівного складу і фахівців цивільного захисту включає: підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації та функціональне навчання, що проводиться в Інституті державного управління у сфері ЦЗ та його регіональних філіях, на курсах (навчально-методичних центрах) ЦЗ, в навчальних закладах підвищення кваліфікації, а також практичну підготовку на своїх об'єктах.

Особи керівного складу проходять функціональне навчання з відривом від виробництва в перший рік призначення на посаду і в подальшому не рідше одного разу на 3-5 років залежно від категорії осіб керівного складу ЦЗ.

Підготовка працівників, які ввійшли до складу формувань та служб ЦЗ, здійснюється за програмою спеціальної підготовки формувань. Заняття проводять керівники груп – командири формувань і начальники служб ЦЗ під керівництвом штатних працівників з питань ЦЗ.

До проведення занять з надання першої медичної допомоги залучають медичних працівників суб'єкта господарювання.

Керівний склад і фахівці формувань ЦЗ, які залучаються для проведення робіт з дегазації, дезактивації територій та хіміко-дозиметричного контролю, додатково проходять навчання на курсах ЦЗ.

На об'єктах із шкідливими та небезпечними умовами праці та підвищеним ризиком виникнення аварій підготовка інженерно-технічних та інших працівників у складі аварійно-рятувальних служб (АРС) здійснюється щорічно і складається із загальної, спеціальної підготовки та навчальних тренувань.

На завершальному етапі підготовки підвищення рівня знань та практичних навичок у керівного складу, формувань ЦЗ та персоналу суб'єкта господарювання щодо дій у НС здійснюється у ході проведення комплексних об'єктових навчань, комплексних об'єктових тренувань (в залежності від виду СГ), об'єктових тренувань спеціалізованих служб і формувань ЦЗ, протипожежних та протиаварійних тренувань.

Комплексні об'єктові навчання відбувається один раз на три роки тривалістю до двох діб на всіх суб'єктах господарювання з кількістю

робітників і службовців більше 50 осіб, у медичних лікувально-профілактичних установах.

Комплексні об'єктові тренування проводять щороку тривалістю до однієї доби на підприємствах, установах та в організаціях незалежно від форм власності з кількістю працівників 50 і менше осіб, а також у вищих закладах освіти.

1.2 Забезпечення виконання на підприємстві, в установі чи організації завдань з цивільного захисту

Згідно з вимогами Кодексу цивільного захисту України до завдань і обов'язків суб'єктів господарювання у сфері ЦЗ належить:

- забезпечення виконання заходів у сфері ЦЗ на об'єктах суб'єкта господарювання;
- забезпечення відповідно до законодавства своїх працівників засобами колективного та індивідуального захисту;
- розміщення інформації про заходи безпеки та відповідну поведінку населення у разі виникнення аварії;
- організація та здійснення під час виникнення НС евакуаційних заходів щодо працівників та майна суб'єкта господарювання;
- створення об'єктових формувань ЦЗ відповідно до нормативно-правових актів, необхідної для їх функціонування матеріально-технічної бази і забезпечення готовності таких формувань до дій за призначенням;
- створення диспетчерських служб відповідно до нормативно-правових актів, необхідних для забезпечення безпеки ОПН;
- проведення оцінки ризиків виникнення НС на об'єктах суб'єкта господарювання, здійснення заходів щодо неперевикнення прийнятих рівнів таких ризиків;
- здійснення навчання працівників з питань ЦЗ, у тому числі правилам техногенної та пожежної безпеки;
- декларування безпеки ОПН;
- розроблення планів локалізації та ліквідації наслідків аварій на ОПН; проведення спеціальних об'єктових тренувань і навчань з питань ЦЗ; забезпечення аварійно-рятувального обслуговування суб'єктів господарювання;
- здійснення заходів ЦЗ, що зменшують рівень ризику виникнення НС; забезпечення безперешкодного доступу посадових осіб органів
- державного нагляду, працівників аварійно-рятувальних служб, з якими укладені угоди про аварійно-рятувальне обслуговування суб'єктів господарювання, для проведення обстежень на відповідність протиаварійних заходів планам локалізації і ліквідації наслідків аварій на ОПН та ПНО, сил ЦЗ
- для проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт у разі виникнення НС;
- забезпечення дотримання вимог законодавства щодо створення, зберігання, утримання, використання та реконструкції захисних споруд ЦЗ;

- здійснення обліку захисних споруд ЦЗ, які перебувають на балансі (утриманні);
- дотримання протиепідемічного, протиепізоотичного та протиепіфітотичного режиму;
- створення та використання матеріальних резервів для запобігання та ліквідації наслідків НС;
- розроблення заходів щодо забезпечення пожежної безпеки, впровадження досягнень науки і техніки, позитивного досвіду із зазначеного питання;
- розроблення та затвердження інструкцій і видання наказів з питань пожежної безпеки, здійснення постійного контролю за їх виконанням;
- забезпечення виконання вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки, виконання вимог приписів, постанов та розпоряджень центрального органу виконавчої влади, який здійснює державний нагляд у сферах техногенної та пожежної безпеки;
- утримання у справному стані засобів ЦЗ та протипожежного захисту, недопущення їх використання не за призначенням;
- здійснення заходів щодо впровадження автоматичних засобів виявлення та гасіння пожеж і використання для цієї мети виробничої автоматики;
- своєчасне інформування відповідних органів та підрозділів ЦЗ про несправність протипожежної техніки, систем протипожежного захисту, водопостачання, закриття доріг і проїздів на відповідній території;
- виконання інших завдань і заходів у сфері ЦЗ, передбачених нормативно-правовими актами.

Для виконання суб'єктами господарювання завдань та обов'язків з питань ЦЗ керівником визначається організаційна структура ЦЗ підприємства, установи чи організації.

Організація заходів ЦЗ суб'єкта господарювання здійснюється підрозділами (посадовими особами) з питань ЦЗ, які створюються (призначаються) керівниками зазначених суб'єктів господарювання з урахуванням таких вимог:

- у суб'єктах господарювання, віднесених до відповідних категорій ЦЗ, з чисельністю працюючих понад 3 тисяч осіб створюються підрозділи з питань ЦЗ;
- у суб'єктах господарювання, в закладах охорони здоров'я із загальною чисельністю працюючих та осіб, які перебувають на лікуванні, від 200 до 3 тисяч осіб та у суб'єктах господарювання, віднесених до другої категорії ЦЗ, призначаються посадові особи з питань ЦЗ;
- у навчальних закладах з денною формою навчання з чисельністю 500 і більше осіб, які навчаються, призначаються посадові особи з питань ЦЗ;
- у суб'єктах господарювання з чисельністю працюючих до 200 осіб призначаються особи з питань ЦЗ за рахунок штатної чисельності суб'єкта господарювання.
- Порядок діяльності підрозділів (посадової особи) з питань ЦЗ визначається положенням про них або посадовими інструкціями, які

затверджуються керівником на підставі затвердженого ДСНС України типового положення про такий підрозділ.

– Постійно діючими органами управління ЦЗ, до повноважень яких належать питання організації та здійснення заходів ЦЗ на об'єктовому рівні є підрозділи (посадові особи) з питань ЦЗ, які утворюються (призначаються) такими органами відповідно до законодавства.

Координаційними органами управління на об'єктовому рівні є комісії з питань НС підприємств, установ, організацій.

Для безпосереднього управління аварійно-рятувальними та іншими невідкладними роботами під час виникнення будь-якої НС призначається керівник робіт з ліквідації наслідків НС, який утворює штаб з ліквідації наслідків НС.

Для координації робіт з ліквідації наслідків конкретної НС на об'єктовому рівні (у разі потреби) утворюються спеціальні комісії з ліквідації наслідків НС, діяльність яких провадиться відповідно до положень про такі комісії.

Для забезпечення управління у режимі повсякденного функціонування органами управління та силами ЦЗ, координації їх дій, здійснення цілодобового чергування та забезпечення функціонування системи збору, оброблення, узагальнення та аналізу інформації про обстановку в районах виникнення НС на об'єктовому рівні функціонують чергові (диспетчерські) служби підприємств, установ та організацій (у разі їх утворення).

Для проведення великих обсягів робіт з ліквідації наслідків НС, у тому числі тих, що виникли внаслідок воєнних (бойових) дій чи терористичних актів, проведення відновлювальних робіт, які потребують залучення великої кількості населення та техніки, рішенням керівника утворюються об'єктові формування ЦЗ у суб'єктах господарювання, які мають чисельність працюючого персоналу понад 50 осіб, володіють спеціальною технікою та майном, а працівники підготовлені до дій в умовах НС.

Для планування, підготовки та проведення захисту працівників шляхом евакуації на суб'єктах господарювання утворюються комісії з питань евакуації (з чисельністю працюючого персоналу менш як 50 осіб призначається особа, що виконує функції зазначеної комісії).

Для координації діяльності підприємств, установ та організацій, пов'язаної з техногенно-екологічною безпекою, захистом населення і територій, запобіганням і реагуванням на НС керівними органами підприємств, установ та організацій утворюються комісії ТЕБ та НС.

Головою комісії призначається заступник керівника суб'єкта господарювання. Персональний склад комісії затверджується головою комісії на основі пропозицій керівників структурних підрозділів підприємства та об'єктів, розміщених на його території.

Основні завдання комісії:

– планування роботи з розгляду питань, пов'язаних із запобіганням виникненню НС;

- координація дій органів управління, сил та засобів суб'єкта господарювання у разі виникнення (загрози виникнення) НС, під час реагування на зазначену ситуацію;

- організація першочергових заходів з ліквідації наслідків НС об'єктового рівня;

- участь у здійсненні інших заходів у сфері ЦЗ та техногенно-екологічної безпеки.

Комісія провадить свою діяльність у чотирьох режимах:

у режимі повсякденної діяльності:

керівництво повсякденною діяльністю об'єкта;

розробка заходів з попередження НС, зменшення втрат у разі їх виникнення;

керівництво заходами із забезпечення сталої роботи виробництва у разі загрози і виникнення НС;

організація контролю та спостереження за станом навколишнього середовища, потенційно небезпечних ділянок виробництва;

прогнозування виникнення НС і масштабів їх наслідків; забезпечення постійної готовності сил та засобів до дій у НС;

створення фондів матеріальних і фінансових ресурсів для протидії НС; організація підготовки та перепідготовки посадових осіб підприємства,

установи чи організації, навчання персоналу діям у НС;

визначення структурним підрозділам підприємства, установи та організації ступені їх участі в заходах по запобіганню і реагуванню на НС;

визначення тимчасових заходів в залежності від виду та характеру НС;

у режимі підвищеної готовності:

виконання заходів режиму повсякденної діяльності;

посилення спостереження та контролю за станом навколишнього середовища, потенційно небезпечних ділянок виробництва;

приведення до стану підвищеної готовності сил та засобів, які є в наявності, уточнення планів їх дій;

проведення заходів зі зменшення загрози виникнення НС або максимального зниження дій можливого негативного фактору;

1.3 Загальні питання організації навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях

Навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях здійснюється:

- за місцем роботи – працюючого населення;

- за місцем навчання – дітей дошкільного віку, учнів та студентів;

- за місцем проживання – непрацюючого населення.

Організація навчання населення покладається:

- працюючого та непрацюючого – на ДСНС, Раду міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування;

– дітей дошкільного віку, учнів та студентів – на МОН.

Навчально-методичне забезпечення навчання населення здійснюється ДСНС разом з МОН.

Навчання населення складається з:

- навчання безпосередньо на підприємствах, в установах та організаціях;
- навчання за межами підприємств, установ та організацій керівного складу і фахівців з питань цивільного захисту та пожежної безпеки;
- практичної підготовки під час проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту;
- навчання під час здобуття відповідного освітнього рівня у навчальних закладах системи освіти;
- самостійного вивчення інформації про дії в умовах надзвичайних ситуацій.

Навчання працюючого населення здійснюється безпосередньо на підприємстві, в установі та організації згідно з програмами підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях, а також під час проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту.

Програми підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях розробляються і затверджуються підприємствами, установами, організаціями на підставі програм та організаційно-методичних вказівок щодо підготовки населення до дій у надзвичайних ситуаціях, що розробляються і затверджуються ДСНС, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування.

Програми навчання з питань пожежної безпеки погоджуються із ДСНС.

Програми підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях поділяються на:

- загальної підготовки працівників підприємств, установ та організацій;
- спеціальної підготовки працівників, що входять до складу спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту;
- додаткової підготовки з техногенної безпеки працівників об'єктів підвищеної небезпеки;
- пожежно-технічного мінімуму для працівників, зайнятих на роботах з підвищеною пожежною небезпекою;
- прискореної підготовки працівників до дій в особливий період.

Підготовка працівників до дій у надзвичайних ситуаціях передбачає:

- за програмою загальної підготовки працівників підприємств, установ та організацій – вивчення інформації, що міститься у планах реагування на надзвичайні ситуації, про дії в умовах загрози і виникнення надзвичайної ситуації, а також оволодіння навичками надання першої допомоги потерпілим, користування засобами індивідуального і колективного захисту;
- за програмою спеціальної підготовки працівників, що входять до складу спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту, – ознайомлення з обов'язками, навичками користування та матеріальною частиною техніки, приладів і табельного майна таких служб і формувань, засобами захисту,

вивчення порядку приведення їх у готовність, проведення рятувальних та інших невідкладних робіт;

- за програмою додаткової підготовки з техногенної безпеки працівників об'єктів підвищеної небезпеки – поглиблення знань з питань техногенної безпеки, джерел небезпеки, що за певних обставин можуть спричинити виникнення надзвичайної ситуації на об'єкті підвищеної небезпеки, та небезпечних речовин, що виготовляються, переробляються, зберігаються чи транспортуються на його території;

- за програмою пожежно-технічного мінімуму для працівників, зайнятих на роботах з підвищеною пожежною небезпекою, - підвищення рівня загальних пожежно-технічних знань, вивчення правил пожежної безпеки з урахуванням особливостей виробництва, ознайомлення з протипожежними заходами та діями у разі виникнення пожежі, оволодіння навичками використання наявних засобів пожежогасіння;

- за програмою прискореної підготовки працівників до дій в особливий період – навчання способам захисту від наслідків надзвичайних ситуацій, спричинених застосуванням засобів ураження в особливий період, що здійснюється підприємствами, установами та організаціями, які продовжують роботу у воєнний час, і розпочинається одночасно з введенням в дію планів цивільного захисту на особливий період.

Навчання працівників на підприємстві, в установі та організації здійснюється шляхом:

- курсового навчання, що передбачає формування навчальних груп і здійснюється в навчальних класах або на об'єктах навчально-виробничої бази підприємства, установи та організації;

- індивідуального навчання, що передбачає вивчення теоретичного матеріалу самостійно та у формі консультацій з керівниками навчальних груп або іншими особами.

Навчальні групи комплектуються переважно з працівників, що входять до складу спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту.

На підприємствах, в установах та організаціях із чисельністю працівників 50 і менше осіб навчання може здійснюватися шляхом проведення інструктажів за програмою загальної підготовки працівників, які проводяться особами з питань цивільного захисту, призначеними в межах штатної чисельності суб'єкта господарювання.

У разі прийняття на роботу особа за місцем роботи проходить інструктаж з питань цивільного захисту, пожежної безпеки та дій у надзвичайних ситуаціях.

Особи, яких приймають на роботу, пов'язану з підвищеною пожежною небезпекою, повинні попередньо пройти спеціальне навчання (за програмою пожежно-технічного мінімуму). Працівники, зайняті на роботах з підвищеною пожежною небезпекою, проходять один раз на рік перевірку знань відповідних нормативних актів з пожежної безпеки, а посадові особи до початку виконання своїх обов'язків і періодично (один раз на три роки) - навчання та перевірку знань з питань пожежної безпеки.

Інструктаж та перевірка знань проводяться у порядку, визначеному підприємством, установою та організацією на основі вимог нормативно-правових актів у сфері цивільного захисту.

З метою належної організації навчального процесу, забезпечення послідовності теоретичного і практичного навчання на підприємствах, в установах та організаціях розробляються і ведуться планувальні, облікові та звітні документи.

Для отримання працівниками відомостей про конкретні дії у надзвичайних ситуаціях на підприємстві, в установі та організації обладнується з урахуванням особливостей виробничої діяльності інформаційно-довідковий куточок з питань цивільного захисту, що є частиною приміщення загального користування, у якій тематично оформляються стенди, розміщуються схеми, навчальні посібники і зразки, передбачені програмами підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях.

Тематичне наповнення інформаційно-довідкового куточка визначається з урахуванням заходів, передбачених планом реагування на надзвичайні ситуації, та містить інформацію про наявні можливості та ресурси підприємства, установи, організації з протидії небезпечним факторам, що ймовірні для місця їх розташування.

Особи, що залучаються підприємствами, установами та організаціями (в тому числі на умовах договору) до проведення інструктажів, навчання і перевірки знань з питань цивільного захисту, пожежної та техногенної безпеки, зобов'язані пройти спеціальну підготовку на територіальних курсах, у навчально-методичних центрах цивільного захисту та безпеки життєдіяльності відповідно до вимог типового положення про них.

Навчання керівного складу підприємств, установ та організацій і фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту, здійснюється в установленому законодавством порядку.

Навчання посадових осіб підприємств, установ та організацій, які до початку виконання своїх обов'язків і періодично (один раз на три роки) зобов'язані проходити навчання з питань пожежної безпеки, здійснюється на територіальних курсах, у навчально-методичних центрах цивільного захисту та безпеки життєдіяльності або на інших підприємствах, в установах та організаціях, що мають затверджені програми навчання з питань пожежної безпеки.

Порядок затвердження таких програм, організації та контролю їх виконання визначається МВС.

Спеціальні об'єктові навчання і тренування з питань цивільного захисту проводяться у порядку, затвердженому МВС.

Графіки проведення таких навчань і тренувань затверджуються щороку керівниками підприємств, установ та організацій і узгоджуються з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та територіальними органами ДСНС.

Навчання працюючого населення здійснюється у робочий час за рахунок коштів підприємств, установ та організацій.

1.4 Організація навчання дітей дошкільного віку, учнів та студентів

Організація навчання дітей дошкільного віку, учнів та студентів здійснюється МОН згідно із затвердженими ним і погодженими з ДСНС навчальними програмами з вивчення заходів безпеки, способів захисту від впливу небезпечних факторів, викликаних надзвичайними ситуаціями, надання домедичної допомоги.

Підготовка студентів вищих навчальних закладів до дій у надзвичайних ситуаціях здійснюється за нормативними навчальними дисциплінами «Безпека життєдіяльності» та «Цивільний захист», які відповідно передбачають:

формування у студентів, що навчаються за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра, знань, умінь та навичок щодо забезпечення необхідного рівня безпеки у надзвичайних ситуаціях відповідно до майбутнього профілю роботи, галузевих норм і правил;

формування у студентів, що навчаються за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра або магістра, умінь з превентивного і аварійного планування та управління заходами цивільного захисту.

У вищих навчальних закладах з метою відпрацювання дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій з учасниками навчально-виховного процесу проводяться щороку об'єктові тренування з питань цивільного захисту.

Підготовка учнів загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів до дій у надзвичайних ситуаціях, що передбачає здобуття знань і вмінь з питань особистої безпеки в умовах загрози та виникнення надзвичайної ситуації, користування засобами захисту від її наслідків, вивчення правил пожежної безпеки та основ цивільного захисту, здійснюється в рамках вивчення предметів «Основи здоров'я» та «Захист Вітчизни».

Практичне закріплення теоретичного матеріалу здійснюється шляхом щорічного проведення Дня цивільного захисту.

Навчально-виховна робота з дітьми дошкільного віку проводиться згідно з вимогами базового компонента дошкільної освіти і спрямовується на формування достатнього та необхідного рівня знань і умінь дитини для безпечного перебування в навколишньому середовищі, елементарних норм поведінки у надзвичайних ситуаціях і запобігання пожежам від дитячих пустощів з вогнем.

Для поліпшення якості навчально-виховної роботи з дітьми з питань особистої безпеки, захисту життя та норм поведінки у надзвичайних ситуаціях у дошкільних навчальних закладах проводиться щороку Тиждень безпеки дитини.

З метою координації науково-методичної діяльності, узагальнення і поширення ефективних форм і методів організації навчально-виховного процесу з питань безпеки життєдіяльності та цивільного захисту визначаються:

–МОН – базові за галуззю знань кафедри з безпеки життєдіяльності у вищих навчальних закладах;

–місцевими органами управління освіти – територіальні базові (опорні) загальноосвітні та дошкільні навчальні заклади.

Позашкільна освітня робота з питань формування культури безпеки життєдіяльності серед дітей та молоді, формування здорового способу життя, оволодіння ними навичками самозахисту і рятування проводиться у позашкільних закладах, а також шляхом організації шкільних, районних (міських), обласних та всеукраїнських змагань з безпеки життєдіяльності.

МОН здійснює контроль і бере участь у моніторингу якості підготовки у навчальних закладах дітей дошкільного віку, учнів та студентів з питань навчання діям у надзвичайних ситуаціях.

Навчання дітей дошкільного віку, учнів та студентів здійснюється під час навчально-виховного процесу за рахунок коштів, передбачених для фінансування навчальних закладів.

Навчання непрацюючого населення діям у надзвичайних ситуаціях здійснюється шляхом проведення інформаційно-просвітницької роботи за місцем проживання та самостійного вивчення загальної програми навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях та інших інформаційно-довідкових матеріалів з питань цивільного захисту, правил пожежної безпеки у побуті та громадських місцях.

Інформаційно-просвітницька робота з питань поведінки в умовах надзвичайних ситуацій організовується місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, в тому числі через утворені при них консультаційні пункти, та передбачає:

- інформування населення про методи реагування у разі виникнення надзвичайних ситуацій;

- створення в консультаційних пунктах умов для оволодіння громадянами навичками користування найбільш поширеними засобами захисту і надання першої само- та взаємодопомоги.

Для задоволення потреби у самостійному вивченні загальної програми навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування за методичного супроводження територіальних курсів, навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності видають навчальні, навчально-наочні посібники, брошури, розповсюджують інформаційні матеріали, буклети тощо.

Інформаційно-просвітницька робота з населенням щодо правил поведінки в умовах надзвичайних ситуацій проводиться шляхом запровадження постійних рубрик у засобах масової інформації, зокрема друкованих, а також за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, аудіовізуальних та інтерактивних засобів та соціальної реклами.

Непрацююче населення має право отримувати від органів державної влади та органів місцевого самоврядування відомості про надзвичайні ситуації, у зоні яких або у зоні можливого ураження від яких може опинитися місце проживання непрацюючих громадян, а також про способи захисту від впливу небезпечних факторів, викликаних такими ситуаціями.

Пропаганда знань серед населення щодо власної та колективної безпеки у разі виникнення надзвичайної ситуації здійснюється за сприяння громадських організацій.

ЛЕКЦІЯ 2 ПРОЦЕС НАВЧАННЯ

- 2.1 Сутність процесу навчання
- 2.2 Методологічні засади навчального процесу
- 2.3 Логіка і структура навчального процесу
- 2.4 Механізм формування умінь та навичок
- 2.5 Методи навчання

2.1 Сутність процесу навчання

Навчання – це передача від покоління до покоління суспільно-історичного досвіду, накопиченого людством, з метою підготовки підростаючого покоління до життя та праці.

Де береться цей досвід?

З чого він складається?

В чому він відображається для тих, кого навчають?

Як відомо, існує безліч наук, кожна наука має певні фундаментальні основоположні знання, тобто основу. Основи наук інтерпретуються у навчальні предмети. Основний їх зміст відображається в навчальних програмах. У відповідності до навчальних програм відбирається зміст наукових знань і складаються навчальні, методичні видання тощо.

Передача знань з основи науки відбувається завдяки діяльності того, хто передає, і того, кому передає. Отже, навчання – це сумісна взаємопов'язана діяльність викладача та тих кого навчають по передачі та засвоєнню знань, умінь та навичок того кого навчають.

Ті кого навчають пізнають нове на кожному занятті. А кожне заняття розпочинається з теми, мети і завдань, які для тих кого навчають виступають пізнавальними або практичними. Отже, можна стверджувати, що навчання – це нескінчений, неперервний, цілеспрямований процес розв'язування пізнавальних та практичних завдань (задач).

Навчання – це специфічна форма пізнання (бо тих кого навчають пізнають) об'єктивної реальності, навколишнього світу.

2.2 Методологічні засади навчального процесу

Наукове пізнання веде до «відкриття» зовсім нових знань в певній галузі наук (цим займаються вчені, науковці), а учбове пізнання (навчання) передбачає засвоєння вже відкритих, відомих знань.

Якщо навчання – це специфічна форма пізнання, то процес пізнання і процес навчання знаходяться в певних відношеннях і взаємозв'язках, тобто них є дещо спільне і дещо відмінне.

Відмінним є те, що навчання на всіх його етапах і рівнях не передбачає мети відкривати об'єктивно нові знання, бо тих кого навчають, навчаючись, «відкривають» лише суб'єктивно нове, тобто те, що вже відоме.

Загальним є те, що ці процеси підкоряються одним і тим же законам пізнання матеріального світу, тобто вони є пізнавальними.

Тому, якщо відомо з філософії напрямок, за яким здійснюється пізнання (наукове), то за цим же напрямком може (повинно) протікати і навчання (як форма пізнання), бо якщо якомусь об'єкту притаманні певні якості (ознаки, властивості), то ці якості будуть притаманні і складовим цього об'єкту.

Характеристика навчально-пізнавального процесу може бути здійснена на основі наукових позицій діалектичного матеріалізму, а саме:

процес наукового пізнання об'єктивної дійсності здійснюється двома взаємопов'язаними і в той же час протилежними шляхами: шляхом сходження від конкретного (часткового, одиничного) до абстрактного і, навпаки, сходженням від абстрактного до конкретного в процесі мислення.

В першому розумінні конкретне є вихідним моментом живого споглядання, є первинним і визначальним по відношенню до поняття, до знань (їх системи) про нього.

Проте споглядально-конкретне ще не дає глибоких знань про сутність предмета пізнання. Тому конкретне у другому розумінні є результатом відображення предметів об'єктивної дійсності через систему понять і категорій. Воно є результатом виявлення сутності об'єкта за допомогою абстрактного мислення. Таким чином, конкретне виступає початком і кінцевим моментом пізнання.

Головну роль в процесі пізнання відіграє мислення людини, а вихідним моментом руху людського пізнання до істини завжди є споглядання. Воно виступає безпосередньо джерелом знань, створює можливості спостерігати і усвідомлювати зовнішні ознаки та властивості об'єктів пізнання.

Іншими словами, напрям пізнання можливо визначити за відомою з філософії формулою:

«Від живого споглядання до абстрактного мислення, а від нього до практики – такий діалектичний шлях пізнання істини, пізнання об'єктивної реальності».

Схематично це виглядає так (рис.2.1).

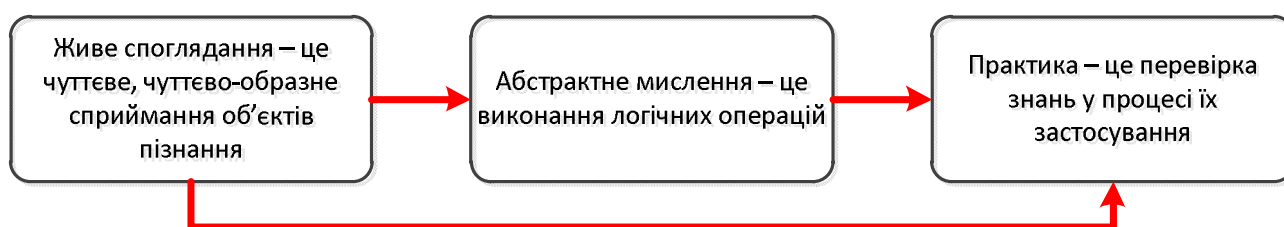

Рисунок 2.1 – Схема пізнання

Опираючись на це положення, як на методологічну передумову, спробуємо побудувати логіку і структуру процесу навчання.

2.3 Логіка і структура навчального процесу

Акт засвоєння знань складається з ряду етапів або процесів: сприймання, усвідомлення, осмислення, розуміння, закріплення, застосування (іноді ці процеси називають ланками в логіці засвоєння знань).

Виходячи з того, що навчання – це безперервний систематичний процес розв'язання пізнавальних і практичних завдань, засвоєння знань повинно розпочинатись з постановки мети і завдань та усвідомлення, прийняття їх тими кого навчаються.

Тільки установка, того кого навчають, на мету навчальної діяльності (як довели психологи) включає його в цю діяльність.

Навчально-пізнавальна діяльність (того кого навчають) розпочинається зі сприймання, яке може бути:

- чуттєвим – коли викладач діє об'єктом пізнання на органи чуттів того кого навчають;
- чуттєво-образним – коли викладач не тільки діє об'єктом пізнання на органи чуттів того кого навчають, а й спирається на його життєвий досвід, тобто на ті образи й уявлення про даний об'єкт, які сформовані в того кого навчають на даний момент навчання;
- раціональним – коли викладач розповідає, пояснює нову інформацію, використовуючи різні засоби навчання.

На основі сприймання в пам'яті, того кого навчають, створюються нові образи, нові уявлення, що розширює його життєвий досвід і є основою, передумовою для подальшого осмислення знань.

Важливим складником засвоєння є осмислення. Це один із складних моментів пізнавального процесу, істотною ознакою якого спрямованість на розкриття об'єктивних зв'язків і відношень (формально-логічних, причинно-наслідкових, функціональних тощо) в об'єктах пізнання на основі виконання логічних операцій (аналіз, синтез, порівняння, аналогія, дедукція).

Осмислення може відбуватись на високому, середньому чи низькому рівні залежно від рівня підготовки того кого навчають і веде до розуміння об'єктів пізнання (навчального матеріалу).

Зрозуміти – не означає засвоїти. Треба щойно сприйнятті та осмислені знання закріпити в пам'яті, того кого навчають, що забезпечить їх запам'ятання (тобто мало усвідомити і осмислити, необхідно не забути, надовго зберегти усвідомлене і зрозуміле в пам'яті). Критерієм запам'ятання, а іноді і засвоєння, є відтворення навчального матеріалу (повністю, частково).

Розрізняють три етапи запам'ятання:

- первинне враження;
- побічне (поточне) запам'ятання;
- закріплення.

Щоб міцно запам'ятати знання, викладач організовує спеціальну діяльність по пригадуванню і відтворенню засвоєного раніше, тобто закріплення

як у вигляді репродуктивного повторення, так і на рівні узагальнення і систематизації.

Репродуктивне повторення – це багаторазове відтворення певної інформації.

Узагальнення та систематизація – це відтворення встановлених зв'язків і відношень в об'єкті пізнання та виявлення нових.

Закріплення веде до запам'ятання навчального матеріалу, тим кого навчають.

Щоб знання не носили формальний характер (знання заради знань), викладач повинен навчити того кого навчають користуватися ними на практиці та в житті. Цьому сприяє етап – засвоєння знань на практиці, який передбачає три обов'язкових рівні:

- репродуктивний – коли викладач пропонує стандартні, типові, схожі вправи;
- реконструктивний – коли викладач пропонує видозмінені, варіативні, дещо ускладнені вправи;
- творчий – нестандартні, надто ускладнені, з логічним навантаженням, проблемні вправи.

Тільки закріплення і використання знань на практиці забезпечить міцність, повноту та глибину знань, тих кого навчають, та сприятиме формуванню у них умінь і навичок.

Схематично логіка і структура навчального процесу може мати такий вигляд (рис. 2.2).

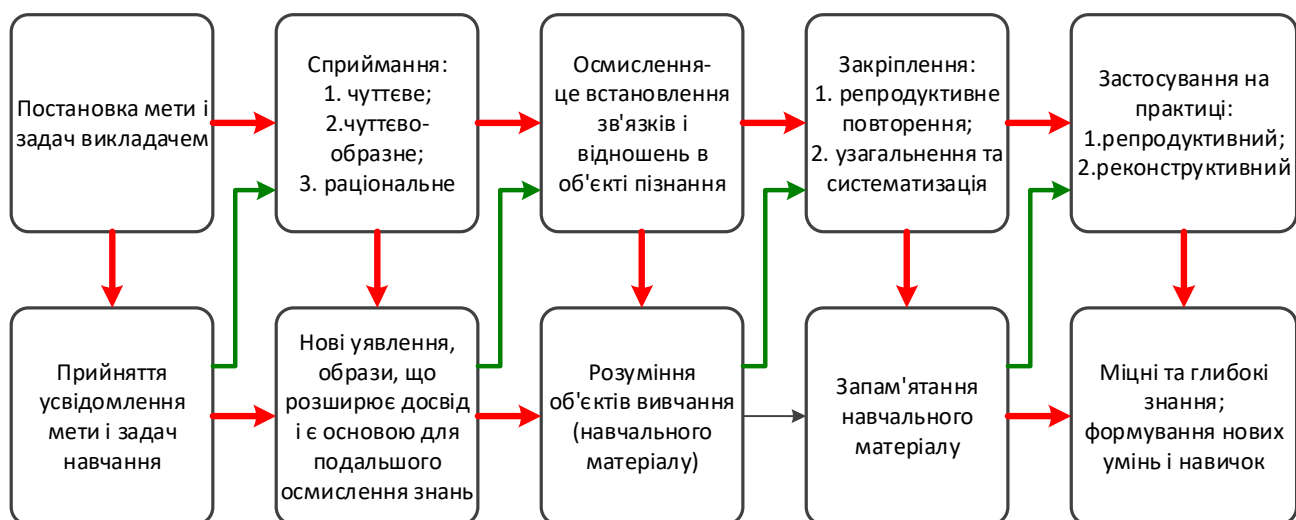

Рисунок 2.2 – Логіка і структура навчального процесу

Як бачимо, в цю логіку чітко вкладається сформульоване вище положення, яке визначає напрямок пізнання:

- «від живого споглядання» забезпечує постановку мети і завдань та етап сприймання;

– «до абстрактного мислення» забезпечує етапи осмислення і закріплення;

– «до практики» забезпечує етап застосування знань на практиці.

Це означає, що теорія пізнання є методологічною основою процесу навчання.

2.4 Механізм формування уміння та навички

Поряд з процесом засвоєння знань не менш важливим у процесі навчання є процес формування умінь і навичок. Саме заключний етап логіки структури навчального процесу (застосування знань на практиці) забезпечує формування нових умінь і навичок.

Уміння – це здатність людини виконувати певну дію (розумову, трудову, фізичну і т.д.).

Дії бувають прості (елементарні) та складні (комплексні). Отже і уміння можуть бути елементарними та комплексними.

Навичка – це уміння доведене до автоматизму, тобто коли людина виконує певну дію не замислюючись над цим, механічно.

Уміння, і навички формуються за допомогою системи вправ, а саме:

- вступні (мотиваційні, пізнавальні);
- підготовчі (пояснювальні, демонстраційні);
- пробні (пояснювальні, коментовані);
- тренувальні (за зразком);
- закріплюючі (репродуктивні);
- реконструктивні (варіативні);
- творчі (нестандартні);
- контрольно-перевірочні (коригуючі, оцінювальні).

Розкриємо процедуру, механізм формування елементарного уміння, навички та складного уміння (4 етапи):

Спочатку викладач дає теоретичні знання про об'єкт пізнання (нове уміння): це може бути нова інформація або ж відтворення раніше засвоєної. Викладач також дає теорію виконання нового уміння: які дії і в якій послідовності треба здійснити, щоб сформувалось нове елементарне уміння. Цьому сприяють вступні і підготовчі вправи.

Засвоївши теорію виконання нового уміння, ті кого навчають, пробують його виконати. При цьому викладач може продовжити пояснювати виконання нового уміння, а може доручити коментувати свої дії. Так формуються елементарне уміння.

За допомогою тренувальних вправ щойно сформоване елементарне уміння можливо перетворити у навичку.

Далі, ті кого навчають, приступають до застосування щойно засвоєних теоретичних знань, щойно сформованого уміння та навички у комплексі з метою формування складного комплексного уміння на основі реконструктивних та творчих вправ.

Процесуальну сторону формування умінь і навичок покажемо схематично (рис.2.2)

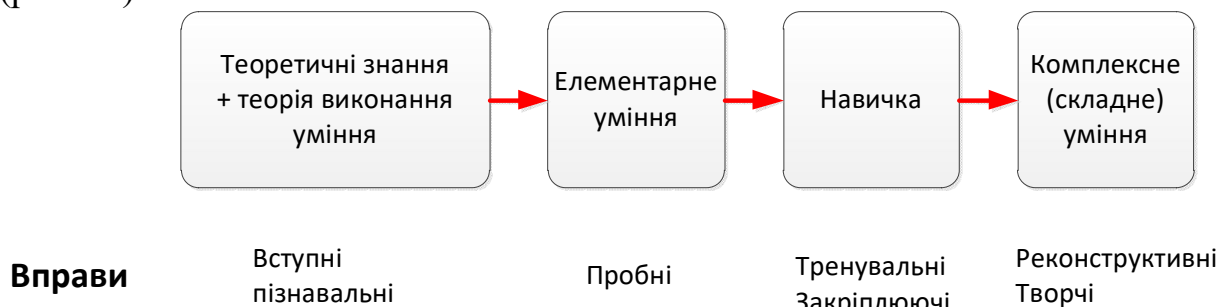

Рисунок 2.2 – Схема набуття навичок

Все, про що говорилось вище, носить, як вже зазначалось, внутрішній аспект процесу засвоєння знань, умінь та навичок, бо психічні процеси сприймання, мислення, пам'ять тощо не можливо спостерігати ззовні, з боку.

Зовнішня структура навчання передбачає такі компоненти:

- викладання (діяльність викладача);
- зміст (навчання);
- діяльність того кого навчають.

Така структура витікає з сучасного розуміння процесу навчання як сумісної взаємопов'язаної діяльності викладача і того кого навчають по передачі і засвоєнню знань, умінь і навичок а вказані елементи знаходяться у діалектичній єдності. Це означає, що відсутність хоч би одного з них робить навчання неможливим.

Діяльність викладача по передачі, по викладу навчального матеріалу, дія і вплив цим матеріалом на того кого навчають називається викладанням. Це організація і управління (керівництво) навчально-пізнавальною діяльністю тих кого навчають.

Того кого навчають – це оволодіння матеріалом, це діяльність по засвоєнню знань, умінь і навичок. Тому надто важливо забезпечити цю діяльність.

2.5 Методи навчання

Успіх навчання, його якість і ефективність залежить від таких факторів:

- правильне розуміння і усвідомлення викладачем мети і завдань навчання (тобто кого і чого ми повинні навчити);
- характер змісту навчального матеріалу (його науковість, доступність, відповідність його сучасним досягненням науки, техніки);
- глибоке знання викладачем наукових основ організації і здійснення процесу навчання (тобто розуміння його сутності, рушійних сил, методологічних основ, закономірностей протікання, логіки та структури тощо);
- знання і реалізація викладачем вимог (принципів навчання), що пред'являються до всіх дидактичних об'єктів (до змісту, до процесу навчання, до методів і форм організації навчання і т. д).

Проте не тільки від названих умов, факторів залежить успіх навчання.

У значній мірі успіх залежить від способів і засобів досягнення навчально-пізнавальних цілей.

Саме способами реалізації цілей навчального процесу і є методи навчання. Саме методи навчання виступають головним інструментом в технології навчання.

Що ж слід розуміти під методом навчання?

Слово «метод» походить від двох грецьких слів: «metha» – мета, ціль і «odos» – слідувати, в ести. Тобто, взагалі метод – це:

- шлях до мети;
- слідування до мети;
- спосіб досягнення мети (цілей).

Таким чином: Метод навчання завжди є спосіб, шлях реалізації певних навчальних цілей.

Це найширше розуміння поняття методу навчання. При більш детальному і ґрунтовному розкритті змісту, сутності поняття «метод навчання» необхідно виходити перш за все з родових ознак методів навчання, тобто таких специфічних, найістотніших ознак, які дозволяють відокремити (виділити) методи навчання з поміж інших понять та явищ.

До істотних ознак методу навчання варто віднести:

- метод навчання представляє собою форму обміну науковою інформацією між тим, хто вчить, і тим, хто вчиться (словесно-слухова, наочно-зорова, практична);
- метод навчання задає вид та рівень того кого навчають, тобто вид та рівень навчально-пізнавальної діяльності;
- метод навчання задає певний логічний шлях, певну логіку в процесі того кого навчають (виконання в тій чи іншій послідовності логічних операцій, розумових дій — аналіз, синтез, аналогія, порівняння, абстрагування і т. д.);
- метод навчання виступає як спосіб стимулювання і мотивації того кого навчають; метод навчання виступає як певний спосіб управління пізнавальною діяльністю тих кого навчають.

Кожна з наведених ознак вже дає можливість стати основою для більш конкретного визначення категорії методу навчання.

Якщо кожна з ознак може бути основою для визначення методу навчання, то таких визначень може бути декілька. І це не повинно нас лякати, бо скільки є сторін у предмета пізнання, стільки й може бути дефініцій (так вчить нас філософія) і саме сукупність (система) цих дефініцій (визначень) нас може наблизити до повного розуміння методу навчання.

На основі вище викладеного наведемо такі конкретні визначення методу навчання, які в своїй сукупності допоможуть розібратись в сутності поняття «метод навчання» і пам'ятати про це при виборі тих чи інших методів навчання.

Отже, беручи кожен з наведених ознак методів навчання за основу, можна навести такі конкретні визначення (дефініції).

Підкреслюючи пізнавальну спрямованість методів навчання, їх можна визначити як способи, за допомогою яких тих, кого навчають під керівництвом

викладача, прямують від незнання до знання, від неповного й неточного знання до більш повного й точного.

Підкреслюючи змістовий бік методів навчання, їх визначають, як форму руху змісту навчального матеріалу (його логічну послідовність та діалектичну єдність).

Наголошуючи на керівну роль викладача, метод навчання можна визначити як певний спосіб керівництва пізнавальною діяльністю тих кого навчають з боку викладача.

Підкреслюючи єдність дій викладача й того, кого навчають метод навчання варто трактувати, як упорядковані прийоми взаємопов'язаної діяльності викладача та того, кого навчають, спрямованої на розв'язання навчально-пізнавальних завдань (таке визначення методів навчання тісно пов'язане з визначенням категорії «навчання»).

Цікаво, що з четвертого визначення випливає, що метод навчання – це сукупність прийомів. Інакше кажучи, кожний метод навчання включає, прийоми як складові компоненти, як структурні елементи. До того ж це не просто набір, сума певних прийомів, а їх система, об'єднана певною логікою відповідно до навчальних цілей і завдань.

Кожне з наведених визначень передбачає три складники (рис.2.3).

Рисунок 2.3 – Схема складників навчання

Врахування їх взаємодії — необхідна умова розкриття сутності й практичної реалізації методів навчання в процесі навчання. З цього погляду цікавою і доречною є структура методу навчання (рис.2.4).

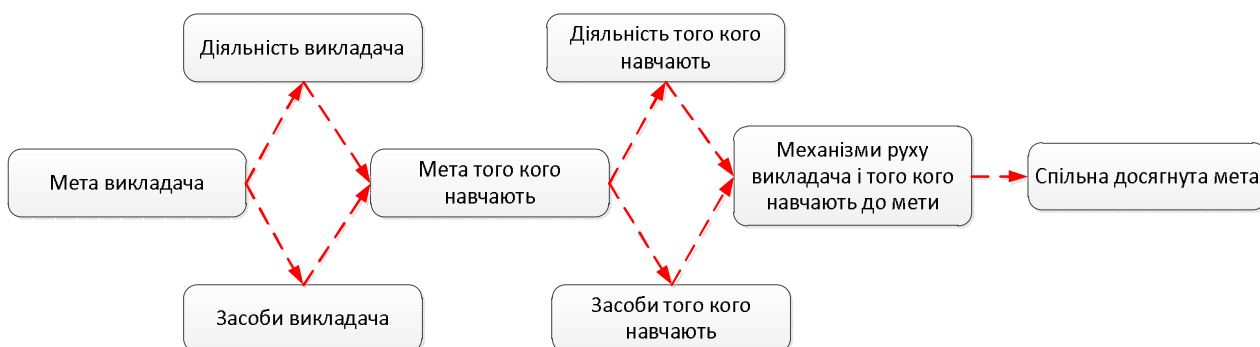

Рисунок 2.4 – Схема структури методу навчання

Відомо також, що взагалі метод – це свідома діяльність (способи діяльності) людини, спрямована на теоретичне й практичне освоєння реальної дійсності.

Це означає, що всі методи людської діяльності можливо розмежувати на методи пізнання (відкриття нових знань) і на методи практичного перетворення реальної дійсності.

До того ж методи пізнання можна вважати методами наукового (теоретичного) пізнання і методами навчального пізнання, тобто способи, шляхи реалізації навчальних цілей і завдань.

Зауважимо, що якщо метод навчання є способом реалізації навчальних цілей, то це означає, що метод навчання – є діяльністю того, хто навчає, і діяльністю того, кого навчають, до того ж – це спільна взаємопов'язана діяльність.

Отже, методи навчання — це методи викладання, які реалізують діяльність викладача і методи того кого навчають, методи суто власної діяльності того кого навчають в процесі навчання.

ЛЕКЦІЯ 3 ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО НАВЧАННЯ

3.1. Загальні положення

3.2 Принципи організації функціонального навчання у сфері цивільного захисту

3.1 Основні терміни та визначення

Згідно з порядком проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2013 року № 819, навчання осіб керівного складу цивільного захисту та інших управлінських кадрів і фахівців, на яких поширюється дія законів у сфері цивільного захисту, - це форма підвищення кваліфікації цільового призначення, що забезпечує своєчасне і систематичне оновлення, поглиблення спеціальних знань, умінь та навичок, необхідних для виконання певних функцій щодо запобігання і реагування на надзвичайні ситуації та здійснення ефективного управління у сфері цивільного захисту.

Навчальний процес з функціонального навчання - це система організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на реалізацію функціонального навчання на підставі державних стандартів освіти, а також вимог до функціональних програм навчання у сфері цивільного захисту та категорій осіб керівного складу цивільного захисту, інших управлінських кадрів і фахівців, які підлягають навчанню у сфері цивільного захисту, відповідно до переліку, визначеного в додатку 1 до порядку проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2013 року № 819.

Функціональне навчання забезпечує на державному, регіональному, місцевому та об'єктовому рівнях потреби центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій у підвищенні рівня компетентності (знань, умінь) державних службовців, інших керівних і управлінських кадрів виконувати певні функції у межах законодавчо визначених повноважень у сфері цивільного захисту, удосконалення професійної підготовленості фахівців виконувати службові обов'язки і поставлені завдання у режимах підвищеної готовності, надзвичайної ситуації, надзвичайного та воєнного стану ЄС ЦЗ.

Навчальний процес з функціонального навчання здійснюється: на державному рівні – Інститутом державного управління у сфері цивільного захисту (далі – Інститут); на регіональному – обласними курсами підвищення кваліфікації керівних кадрів у складі навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності; на місцевому та об'єктовому рівнях – міськими курсами цивільної оборони та навчально-консультаційними пунктами (далі – установи, навчальні заклади), які в установленому порядку отримали

сертифікат на проведення діяльності з функціонального навчання у сфері цивільного захисту (далі – Сертифікат), зразок якого наведений у додатку 1 до Типового положення про територіальні курси, навчально-методичні центри цивільного захисту та безпеки життєдіяльності, затвердженого наказом МНС від 31.08.2005 № 174, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 18 жовтня 2005 року за № 1226/11506 (далі – Типове положення).

3.2 Принципи організації функціонального навчання у сфері цивільного захисту

Ефективність підвищення кваліфікації кадрів великою мірою залежить від його організації, яка передбачає як створення й чітке функціонування системи підвищення кваліфікації в цілому, так і організовану роботу кожної ланки цієї системи, змістовність навчання, взаємодію навчальних структур, організаторів навчання з центральними й місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями.

Багаторічний досвід організації підвищення кваліфікації кадрів свідчить, що її успіх досягається лише тоді, коли вона базується на наукових міцних засадах. Саме ці принципові засади дають можливість визначити головне в роботі, найважливіші напрями і завдання, конкретизувати їх через використання різноманітних засобів, форм, методів організації підвищення кваліфікації.

Розглянемо за якими принципами в минулому організовувався навчальний процес з підвищення кваліфікації керівних кадрів на курсах ЦО. Відповідно до вимог радянської воєнної педагогіки та її складової – воєнної дидактики ними були: науковість; свідомість та активність тих, хто навчається; наочність навчання; систематичність, послідовність та комплексність у навчанні; доступність; поєднання колективних форм та індивідуального підходу; міцність знань, умінь та навичок.

Більшість з наведених принципів не втратило актуальності і сьогодні. Поряд з тим враховуючі процес модернізації вищої освіти в Україні та загальні засади з підвищення кваліфікації державних службовців в країні, як основної категорії організаторів та виконавців заходів з ЦЗ, основними сучасними принципами з функціонального навчання у сфері ЦЗ можуть бути визначені:

- обов’язковість;
- плановість;
- диференційований підхід;
- наступність та неперервність;
- централізація;
- з’єднання колективних форм та індивідуального підходу;
- опора на вітчизняний досвід.

Обов’язковість підвищення кваліфікації є однією із вимог Закону України «Кодекс цивільного захисту», яким визначено повноваження та конкретний перелік завдань для центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій та органів

місцевого самоврядування у сфері захисту населення і територій від НС, державно-управлінські кадри повинні володіти сумою спеціальних знань, що має їм забезпечити достатній рівень компетентності при виконанні завдань визначених для органів виконавчої влади, органів самоврядування в яких вони проходять службу, підприємств, установ, організацій які вони очолюють.

Крім того, до обов'язків всіх громадян України віднесено вивчення способів захисту від надзвичайних ситуацій та дій у разі їх виникнення, надання домедичної допомоги постраждалим, правил користування засобами захисту.

Для кожного державного службовця обов'язковість проходження підвищення кваліфікації впливає з базового принципу державної служби – професіоналізму якій нерозривно пов'язаний з компетентністю. Тільки компетентний у службових і нормативно-правових питаннях державний службовець може забезпечити відповідний рівень відповідальності за доручену справу.

Обов'язковість проходження підвищення кваліфікації керівними кадрами і фахівцями у сфері ЦЗ закріплена у підзаконних актах, а саме у порядку проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2013 року № 819, в якому визначено, що особи згідно Переліку категорій осіб керівного складу ЦО, інших управлінських кадрів і фахівців на яких поширюється чинність законодавства України у сфері ЦЗ повинні проходити навчання в перший рік призначення на посаду та в подальшому - не рідше одного разу на три, п'ять років.

Згідно з Порядком до осіб керівного складу цивільного захисту належать:

керівні кадри органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, які за посадою виконують обов'язки начальників цивільного захисту та їх заступників, очолюють комісії, позаштатні служби або формування утворені в межах ЄСЦЗ;

До інших управлінських кадрів і фахівців, визначених Кабінетом Міністрів України, належать:

- посадові особи органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, які входять до складу координуючих та постійних органів управління ЄСЦЗ, очолюють структурні підрозділи органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, виконують обов'язки уповноважених керівників з ліквідації НС або очолюють відповідні штаби;

- до фахівців, на яких поширюється дія законів у сфері цивільного захисту відносяться працівники диспетчерських служб, позаштатних розрахунково-аналітичних станцій, оперативний склад непрофесійних аварійно-рятувальних служб потенційно небезпечних об'єктів, фахівці підприємств, установ та організацій причетні до забезпечення промислової і екологічної безпеки, проведення робіт з дегазації, дезактивації територій і об'єктів та хіміко-дозиметричного контролю, обслуговування захисних споруд, науково-педагогічні та педагогічні працівники, які викладають питання безпеки

життєдіяльності, а також керівники занять з працівниками на підприємствах, в установах та організаціях тощо.

Проходження навчання у сфері ЦЗ є необхідною умовою атестації всіх керівників і фахівців, визначених Переліком, переміщення їх по службі, присвоєння кваліфікаційних категорій, звань тощо.

Обов'язковість підвищення кваліфікації стосується не лише самих керівних кадрів і фахівців. Держава має створити для цього необхідні умови. В Указі Президента України від 9 лютого 2001 року №381 “Про заходи щодо підвищення рівня захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру”, в актах Кабінету Міністрів України конкретизована відповідальність державних органів, установ та їх керівників за створення умов для навчання державних кадрів у сфері ЦЗ, зокрема вони забезпечують функціонування системи підготовки до дій у НС, збереження та оптимізацію мережі курсів, центрів ЦЗ та БЖД, зміцнення їх навчальної та матеріально-технічної бази. Керівники всіх рівнів особисто ведуть роботу, пов'язану з підготовкою підлеглих відповідної ланки функціональної та територіальної підсистеми ЦЗ.

Важливою організаційною засадою підвищення кваліфікації у сфері цивільного захисту є його плановість. Вона передбачає:

- розроблення, погодження та затвердження щорічних планів комплектування слухачами з функціонального навчання у сфері цивільного захисту;
- розроблення, затвердження і погодження навчальних планів, як складових програм функціонального навчання у сфері ЦЗ;
- планування навчального процесу насамперед через складання розкладу занять для кожної навчальної групи слухачів.

Набір слухачів для навчання проводиться за річними планами комплектування відповідно до державного замовлення.

Річний план комплектування складається Інститутом та курсами, центрами на підставі надісланих до них заявок на функціональне навчання у сфері цивільного захисту. Затверджуються річний план комплектування для Інституту розпорядженням Кабінету Міністрів України, для курсів, центрів розпорядженнями відповідних обласних адміністрацій.

Контроль за врахуванням результатів проходження функціонального навчання на курсах, в центрах при проведенні чергової атестації всіх керівників і фахівців, на яких поширюється дія законів України у сфері ЦЗ, переміщення їх по службі, присвоєння кваліфікаційних категорій, звань тощо здійснюється органами управління з питань НС, територіальними інспекційними органами ДСНС усіх рівнів під час проведення ними перевірок стану ЦЗ, техногенної безпеки та готовності до проведення аварійно-рятувальних робіт у разі виникнення НС.

Важливим складником організації навчання є розроблення навчальних планів на кожну навчальну категорію слухачів, яке тісно пов'язане з методичним забезпеченням навчального процесу.

Як засвідчує практика, розробляючи навчальні плани та програми функціонального навчання курсами, центрами обов'язково вивчаються та враховуються пропозиції органів влади та органів місцевого самоврядування щодо організації та форми проведення занять.

Навчальні плани є складником функціональної програми навчання у сфері ЦЗ, яка розробляється курсами, центрами, погоджується із замовником на навчання за державним замовленням та затверджується начальником ЦЗ відповідного рівня. На підставі навчальних планів та функціональної програми курсами складаються робочі програми на кожен навчальну категорію, які затверджуються керівником центру.

Завершується планування навчання складанням розкладу занять на кожен навчальну групу.

Невіддільним принципом будь-якого навчання є диференційований підхід. У системі підвищення кваліфікації у сфері ЦЗ насамперед, це урахування особливостей навчання дорослих слухачів – людей з певним життєвим та професійним досвідом, знаннями, з власними переконаннями й оцінками явищ суспільного життя, особистим досвідом навчання. Підвищення їх кваліфікації має відбуватися так, щоб до навчальних груп зараховувалися працівники, що виконують однакові або близькі за змістом функції в складі органів державного управління чи місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, в інтересах загальнодержавних систем ЦО, ЄДС НС, Єдиної системи ЦЗ.

По-перше змістове наповнення їх навчання має передбачати поглиблення, поповнення й оновлення лише тих знань, що необхідні їм для використання в реальній обстановки, при виконанні завдань у державному органі чи установі відповідно до покладених на них повноважень і функцій у сфері ЦЗ.

По-друге, це вивчення як спільних для всіх слухачів модулів, так і тем, що відображають зміст і методи виконання завдань відповідно до функцій у сфері ЦЗ виконання яких забезпечує державний орган чи орган самоврядування, підприємство, установа та організація, у якому працює службовець, працівник.

Диференційований підхід також вимагає здобуття слухачем знань і вмінь, які дозволять йому безпосередньо виконувати управлінські функції, обов'язки у сфері ЦЗ за займаною посадою, з врахуванням природних і техногенно-екологічних особливостей регіону, практики ведення цивільного захисту, територіальних підсистем ЦЗ, та специфіки виконання завдань щодо запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, інших особливостей регіону або вимог замовника.

Диференційований підхід вимагає також постійного урізноманітнення організаційних форм проведення навчання, його активізації, залучення самих слухачів до розв'язання проблемних ситуацій, освоєння методики вироблення управлінських рішень із запобігання та ліквідації наслідків НС. Заплановані навчальні заняття мають бути спрямовані на формування потреби до самостійного пошуку відповідей на актуальні питання практичної діяльності.

Важлива засада підвищення кваліфікації – її наступність та неперервність.

Знання, якими володіє керівник, службовець, мають відповідати вимогам, що визначаються його посадою. Чим вища посада, тим більш компетентним він

має бути. Керівники, на відміну від звичайних виконавців, зобов'язані самостійно приймати рішення й діяти ініціативно, їм мають бути властиві широкий державницький світогляд та ерудиція.

Наступність підвищення кваліфікації у сфері цивільного захисту полягає у тому, що вимоги до змісту та рекомендації щодо розробки функціональних програм навчання складаються з урахуванням раніше здобутих знань і умінь слухачами, за дисциплінами «Безпека життєдіяльності» та «Цивільний захист», які викладаються для студентів у системі вищої освіти. А це, в свою чергу дає змогу оновлювати тематику навчання, яка характеризується з часом новими умовами і рисами, а також вимогами до відповідних посад, вимагає наявності в кожній навчальній структурі достатньої кількості літератури за програмою вищої школи та відповідно підготовленого педагогічного і науково-педагогічного складу.

Запровадження системи функціонального навчання, як форми підвищення кваліфікації (розширення профілю), тобто набуття особою здатності виконувати додаткові завдання та обов'язки в межах спеціальності, визначених законодавством України у сфері ЦЗ для окремих посад державних службовців, здійснюється також на базі знань якими оволоділа особа в системі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації у галузі державного управління.

Здобуття знань у сфері цивільного захисту варто також розглядати і як процес, якому властивий безперервний характер. У період між плановим курсовим підвищенням кваліфікації керівні кадри і фахівці за щорічними організаційно-методичними вказівками відповідних начальників ЦЗ залучаються до участі в організації і проведенні навчально-методичних зборів та навчань, тренувань.

Навчально-методичні збори являють собою форму підвищення рівня загальної, спеціальної та методичної підготовки керівного і управлінського складу у сфері цивільного захисту.

Навчання та тренування є вищою формою та основним методом оперативної підготовки посадових осіб у складі координуючих і постійних органів управління та сил єдиної системи цивільного захисту, заключний етап підготовки областей, районів, міст та об'єктів до вирішення завдань із запобігання та реагування на надзвичайні ситуації.

Навчання та тренування розподіляються так:

- загальнодержавні, регіональні командно-штабні навчання;
- навчання і тренування міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- комплексні об'єктові навчання та тренування з відпрацювання планів реагування на НС, планів ліквідації аварій (катастроф).

З принципами обов'язковості, плановості підвищення кваліфікації у сфері ЦЗ тісно пов'язана його централізація управління

Централізований підхід зумовлений:

- необхідністю забезпечення виконання вимог Законів України «Кодекс цивільного захисту», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»,

«Про оборону» щодо підготовки системи органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій до дій із запобігання і реагування на НС техногенного та природного характеру та з питань переведення системи з мирного на воєнний час;

- певною недооцінкою з боку частини керівників центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, значення підвищення кваліфікації у сфері ЦЗ для визначених Кабінетом Міністрів України категорій працівників;

- недостатньою науково-методичною базою для забезпечення децентралізації підвищення кваліфікації у сфері ЦЗ.

Принцип централізації вимагає чіткої організації та координації зусиль ДСНС разом з іншими центральними і місцевими органами виконавчої влади, Інституту з іншими ланками системи підвищення кваліфікації, що реалізується через:

- шляхом формування державного замовлення на підвищення кваліфікації кадрів у сфері ЦЗ;

- визначення мережі територіальних курсів, центрів виходячи з розподілу міст і територій за групами щодо реалізації заходів з ЦЗ;

- ведення державного реєстру навчально-методичних установ та інших закладів післядипломної освіти, що здійснюють функціональне навчання керівних кадрів і фахівців у сфері ЦЗ;

- здійснення контрольних функцій з дотримання вимог щодо якості навчання, узагальнення позитивного досвіду і його поширення, а також разом з Міністерством освіти і науки вивчення і аналіз діяльності навчальних закладів всіх рівнів, що проводять навчання дітей та учнівської молоді за предметами, дисциплінами «Основи безпеки життєдіяльності», «Безпека життєдіяльності» та «Цивільний захист»;

- видання організаційно-методичних вказівок щодо навчання населення з питань захисту і дій у НС, а також затвердження типових навчально-тематичних планів і програми навчання у сфері ЦЗ, погодження відповідних програм навчання учнівської молоді з питань безпеки життєдіяльності;

- забезпечення разом з відповідними органами виконавчої влади підготовку до видання, науково-методичну експертизу навчальних і наочних посібників та методичної літератури з навчання керівних кадрів і фахівців у сфері ЦЗ та підготовки населення до дій при виникненні НС;

- надання відповідного грифу навчальній літературі для використання її у мережі закладів підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців у сфері ЦЗ, на підприємствах, в установах і організаціях при підготовці службовців, робітників, учнівської та студентської молоді до дій при виникненні НС.

Успіх організації підвищення кваліфікації неможливий без всебічного врахування вітчизняного досвіду цієї роботи. Саме в попередні роки були різними ланками системи підвищення кваліфікації сформовані плановість навчання всіх категорій працівників, науково-методичне забезпечення навчального процесу, добір і систематичне вдосконалення організаторів

навчання та керівників занять, які успішно реалізуються сьогодні. Все краще, ефективно з минулого досвіду доцільно з урахуванням сучасних умов і реальних можливостей брати на озброєння і застосовувати в роботі.

Важливе місце в системі післядипломної освіти та її змісті займає педагогічний досвід. Його вивчають, узагальнюють, популяризують, він стає ілюстрацією, прикладом. Водночас він є результатом практичної дії, проявом здібностей, знань, вмінь, предметом набуття та вдосконалення. Педагогічний досвід також суттєво впливає на форми, методи, організаційну структуру навчального процесу і є невід'ємною складовою сукупної культури керівника занять. Педагогічний досвід, відіграє роль зв'язуючої ланки, що органічно вплітається в зміст теоретичного і практичного навчання, міцно поєднує їх та сприяє наближенню змісту підвищення кваліфікації до реальних потреб.

Особливе місце в системі підвищення кваліфікації у сфері ЦЗ займає досвід організації і методики підвищення кваліфікації державних службовців, якій набуто за роки незалежності України. Це й досвід виживання і функціонування окремих навчальних структур у складних умовах перехідного періоду, поєднання бюджетних і госпрозрахункових засад фінансування, налагодження й підтримання ділових стосунків із центральними й місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, вдосконалення форм навчання, роботи з керівниками занять, організації науково-методичного забезпечення навчального процесу. Що стосується останнього, то лише вивчення досвіду визначення державних вимог до рівня професійної підготовки державних службовців, змісту і структури їх навчання, на основі типових професійно-кваліфікаційних характеристик посад державних службовців, дозволило створити відповідну сучасним вимогам нормативно-методичну базу та адаптувати існуючу систему навчання у сфері цивільного захисту в єдиний освітній простір і зокрема в систему підвищення кваліфікації державних службовців.

Досвід організації і методики навчання у сфері ЦЗ розкривається в публікаціях і виступах працівників курсів, центрів у відомчих періодичних виданнях, місцевій пресі, на засіданнях ради керівників навчально-методичних установ єдиної системи ЦЗ, науково-методичної ради з функціонального навчання та підготовки населення до дій у НС, на наукових конференціях викладачів з безпеки життєдіяльності вищої школи.

Реалізація організаційних засад і основних принципів підвищення кваліфікації у сфері ЦЗ у поєднанні з чіткою організацією роботи колективів Інституту та курсів, центрів є важливим чинником забезпечення високої якості та ефективності функціонального навчання.

ЛЕКЦІЯ 4 ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ З ФУНКЦІОНАЛЬНОГО НАВЧАННЯ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

4.1 Функціональне навчання

4.2 Програми, плани з функціонального навчання

4.3 Основні види навчальних занять з короткострокового підвищення кваліфікації і курсового навчання

4.1 Функціональне навчання

Навчальний процес за основними видами функціонального навчання здійснюється: на державному рівні – Інститутом державного управління у сфері цивільного захисту; на регіональному – обласними курсами підвищення кваліфікації керівних кадрів у складі навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності; на місцевому та об'єктовому рівнях – міськими курсами цивільної оборони та навчально-консультаційними пунктами, які встановленим порядком отримали відповідний сертифікат на право його проведення.

Основні види функціонального навчання, що забезпечують його безперервність:

- короткострокове (до 72 навчальних годин) підвищення кваліфікації керівних кадрів – проводиться в Інституті державного управління у сфері цивільного захисту, на обласних курсах підвищення кваліфікації керівних кадрів у складі навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності, виїзних заняттях по підвищенню рівня компетентності державних службовців, інших керівних і управлінських кадрів, які за сферою своєї посади виконують певні завдання, функції у межах законодавчо визначених повноважень з питань цивільного захисту.

До короткострокового підвищення кваліфікації цільового призначення також належить участь керівних кадрів у навчально-методичних зборах цивільного захисту, конференціях, семінарах з проблем запобігання і реагування на надзвичайні ситуації;

- курсове (тривалість визначається програмами постійно-діючих семінарів, але не перевищує 36 годин) – проводиться на міських курсах цивільного захисту, як за цільовим призначенням щодо корекції професійної підготовленості фахівців виконувати службові обов'язки і поставлені завдання у різних режимах діяльності єдиної державної системи цивільного захисту, так і за замовленням відповідно до потреб підприємств, установ та організацій;

- практичне (до 56 годин) – здійснюється майстрами виробничого навчання, завідуючими навчально-консультаційних пунктів безпосередньо на підприємствах, в установах, організаціях, у навчальних закладах освіти відповідно до програм практичної підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях, положень, настанов, рекомендацій, щодо підготовки та проведення об'єктових комплексних, штабних, тактико-спеціальних навчань, тренувань та спеціальних навчально-організаційних заходів з цивільного захисту;

– самотійна підготовка.

Для організації навчального процесу з функціонального навчання установами, навчальними закладами розроблюються: плани комплектування слухачами з функціонального навчання на рік, план-графіки проведення на підприємствах, установах, організаціях спеціальних об'єктових навчань та тренувань з цивільного захисту на рік, робочі навчальні програми курсів підвищення кваліфікації цільового призначення у сфері цивільного захисту, програми постійно діючих семінарів, програми практичної підготовки на підприємствах, установах, організаціях, річні плани роботи обласних, міських курсів, навчально-консультаційних пунктів та пересувних навчальних засобів, графік використання навчально-матеріальної бази, план річного навчального навантаження викладачів, розклад занять на кожную групу з теоретичного навчання (курсів підвищення кваліфікації цільового призначення та курсового навчання) та розклад занять з практичного навчання, правила внутрішнього розпорядку. Ведуться: облік роботи майстрів виробничого навчання, облікові журнали теоретичного та практичного навчання, контролю навчального процесу, виданих посвідчень про функціональне навчання у сфері цивільного захисту, роботи учбово-консультаційних пунктів, роботи пересувних навчальних засобів, картки обліку індивідуальних консультацій, персонального обліку слухачів з теоретичного навчання.

Зміст і організація навчального процесу диференціюються відносно конкретних категорій керівних, управлінських кадрів та фахівців і максимально наближені до гарантованого оволодіння слухачами знань та умінь, необхідних для ефективного виконання додаткових посадових обов'язків у сфері цивільного захисту при будь яких режимах функціонування (єдиної державної системи) ЄДС ЦЗ. Підготовка осіб керівного складу більш універсальна, тобто не допускається її фрагментація, концентрація на якійсь вузькій сфері діяльності з питань цивільного захисту. Підготовка ж фахівців, на яких розповсюджується дія законодавства у сфері цивільного захисту, навпаки передбачає вузькоспеціальну змістовність функціонального навчання.

Сам навчальний процес з функціонального навчання здійснюється у таких формах: навчальні заняття, виконання індивідуальних завдань, самотійна робота слухачів, практична підготовка на підприємствах, в установах та організаціях, контрольні заходи. Застосовуються форми навчання з повним або частковим відривом від виробництва, при наявності відповідної навчально-матеріальної бази з виконання індивідуальних завдань дистанційна форма навчання.

Планування навчального процесу – робота творча і потребує від планувальників високої загальної підготовки з питань цивільного захисту та глибоких знань з основ організації та ведення навчального процесу.

Приступаючи до планування навчального процесу, здійснюється аналіз результатів минулого навчального року, вивчаються всі нормативні та керівні документи, вказівки та рекомендації вищих інстанцій, а також зауваження і пропозиції слухачів та керівного складу цивільного захисту органів виконавчої

влади, органів місцевого самоврядування і об'єктів господарської діяльності щодо покращення комплектування груп та вдосконалення навчального процесу.

Основою для планування функціонального навчання є Директива начальника цивільного захисту України про основні завдання ЄДС ЦЗ на рік, навчальні плани та функціональні програми навчання у сфері цивільного захисту, положення, настанови, рекомендації, щодо підготовки та проведення спеціальних об'єктових навчань, тренувань та навчально-організаційних заходів (День цивільного захисту, Тиждень безпеки дітей дошкільного віку тощо) з цивільного захисту.

Первинним і головним плануючим документом з організації навчального процесу з короткострокового підвищенням кваліфікації та курсового навчання у сфері цивільного захисту є річний план комплектування слухачами з функціонального навчання.

План комплектування Інституту, як державне замовлення формується щорічно на базі пропозицій міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Ради Міністрів АР Крим, обласних державних адміністрацій та міст Києва і Севастополя.

Для цього за поданням Інституту, листом (Державна служба з надзвичайних ситуацій) ДСНС України до відповідних центральних і місцевих органів влади направляється запит щодо їх потреб у підготовці на наступний рік керівних, управлінських кадрів та фахівців за категоріями, які проходять навчання в Інституті.

На підставі наданих заявок Інститут розробляє проект плану комплектування та через ДСНС подає його у встановленому порядку на затвердження Кабінету Міністрів України.

Замовником на функціональне навчання керівних кадрів і фахівців для потреб місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ, організацій та об'єктів, що мають одну із встановлених категорій з цивільної оборони, є відповідні обласні, районі державні адміністрації, виконкоми органів місцевого самоврядування.

Ними формується заявка на навчання не пізніше, ніж за 3 місяці до початку навчального року та надсилається до курсів, центрів, що обслуговують відповідні адміністративно-територіальні одиниці.

Разом із сформованою заявкою за державним замовленням до курсів центрів, надсилаються зібрані ними заявки на навчання від підприємств, установ та організацій інших форм власності.

План комплектування слухачами складається курсами, центрами на підставі надісланих до нього заявок, підписується керівником структурного підрозділу з питань надзвичайних ситуацій Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій, керівником курсів, центру та затверджується відповідним розпорядженням Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласної, Київської, Севастопольської міських держадміністрацій. Набір слухачів для функціонального навчання навчальними закладами, установами здійснюється

відповідно до державного замовлення і договорів з юридичними та фізичними особами.

Навчання за державним замовленням проходять категорії посадових осіб та фахівців, які входять до складу органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування (їх структурних підрозділів), а також підприємств, установ, організацій які мають одну із встановлених Постановою Кабінету Міністрів України від 2 березня 2010 року № 227 категорій за заходами цивільної оборони, або утворюються в розпорядчому порядку компетентними органами державної влади та органами місцевого самоврядування і входять до сфери їх управління.

Фінансове забезпечення навчання слухачів, що включені до державного замовлення здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету.

Посадові особи та фахівці підприємств, установ, організацій інших форм власності та організаційно-правових форм господарювання, а також фізичні особи проходять функціональне навчання на підставі договорів з ними за їх рахунок.

На цьому етапі організаційної роботи особливого значення набуває плідна взаємодія керівника курсів, центру із спеціально призначеними підрозділами з питань НС у складі районних державних адміністрацій та органу місцевого самоврядування. З метою перевірки надісланих заявок із своїми обліковими даними про якісний та кількісний склад категорій посадових осіб, які повинні проходити навчання у сфері цивільного захисту, на курсах, в центрі обов'язково створюється спеціальний банк даних щодо розрахункової потреби в навчанні відповідних категорій слухачів. Звичайно це облікові відомості про: кількість підприємств, установ, організацій, які розташовані на території, яку обслуговують курси, центри з наведенням чисельності працюючого персоналу на них з числа керівних, управлінських кадрів і фахівців, які підлягають функціональному навчанню; чисельність командно-начальницького складу невоєнізованих формувань ЦЗ створених у містах і районах, які обслуговують курси; відомості про потенційно-небезпечні та об'єкти підвищеної небезпеки області, міста, району та чисельність утворених на них диспетчерських і об'єктових аварійно-рятувальних служб: кількість підприємств, установ, організацій, які проводять у поточному році комплексні, штабні об'єктові навчання і тренування.

Витяги із затверджених планів комплектування доводяться курсами, центрами до відома замовників, які у свою чергу, доводять їх до відома відповідних структурних підрозділів місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, об'єктів господарської діяльності та організовують постійний контроль за повним і своєчасним їх виконанням згідно зі строками та категоріями тих, хто направляється на навчання.

Як графічне доповнення до планів комплектування, у яких наочно відображаються навчальні групи посадових осіб за категоріями, місяці та дні проведення навчання, можуть відпрацьовуватися робочі плани-графіки підготовки слухачів на навчальний рік.

Навчальний процес з короткострокового підвищення кваліфікації з відривом слухачів від виробництва організується як складова післядипломної освіти. Конкретний зміст навчання визначається функціональними програмами, які розроблюються установами, навчальними закладами на термін дії сертифікату на право проведення функціонального навчання. Зміст функціональної програми визначається згідно рекомендацій та вимог до них та враховує:

- нормативну частину функціонального навчання (для формування навчального плану та змісту загальної складової програми);
- перелік завдань та обов'язків осіб, які займають посади в органах управління та силах відповідного рівня, що утворені в межах ЄДС ЦЗ (для формування змісту варіативної, спеціальної складової програми);
- визначені, замовником на навчання техногенно-екологічні особливості регіону та практику ведення територіальної підсистеми цивільного захисту (для формування змісту регіональної складової програми)
- фонд формалізованих завдань, призначених для діагностики рівня сформованості умінь та компетенції для виконання додаткових посадових обов'язків у сфері цивільного захисту при будь яких режимах її функціонування.

За своєю структурою функціональні програми навчання поділяється на:

- загальну складову, що розкриває загальнодержавні проблеми з побудови та нормативно-правового забезпечення системи цивільного захисту, оновлює і удосконалює знання про сутність, функції та основні заходи щодо реалізації завдань із запобігання та реагування на надзвичайні ситуації;
- спеціальну складову, що формує здатність слухача виконувати в межах штатної посади додаткові функції і обов'язки відповідно до характеристик посад утворених в межах ЄДС ЦЗ;
- регіональну складову, що передбачає здобуття слухачами знань і компетенції виконувати завдання з цивільного захисту з урахуванням природних і техногенно-екологічних особливостей регіону.

4.2 Програми, плани функціонального навчання

Функціональні програми складаються з нормативної і варіативної частин та мають основні розділи: пояснювальну записку; навчальний план; навчальні цілі та зміст кожного нормативного навчального модулю загальної та регіональної складових; анотацію варіативних навчальних модулів спеціальної складової; фонд кваліфікаційних завдань, додатки. Нормативна частина програми, обов'язкова для вивчення всіма слухачами, складається відповідно до державних вимог щодо цілей, принципів, змісту, методів та організаційних форм навчання з підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців у системі вищої освіти з урахуванням особливостей організації підвищення кваліфікації у галузі державного управління. Варіативна частина змісту функціонального навчання визначається курсами, центрами самостійно виходячи з конкретних потреб у

навчанні різних категорій слухачів, змін у законодавстві, організації і здійснення заходів у сфері цивільного захисту та регіональних вимог замовника.

Визначення варіативної частини створює дієвий механізм систематичного оновлення змісту функціонального навчання. Систематичне оновлення змісту функціонального навчання забезпечує його випереджувальний характер.

Навчальний план є невіддільною частиною функціональної програми і визначає співвідношення складових функціональної програми (як правило: загальна складова до 50 %; спеціальна до 40 %; регіональна до 10 %), перелік та обсяг нормативних навчальних модулів, послідовність їх вивчення, конкретні види проведення навчальних занять та їх обсяг, обсяг за видами навчальних занять, який відводиться на варіативну частину, форми і засоби проведення поточного і підсумкового контролю. У навчальному плані відображається також обсяг часу на самостійну роботу та захід з практичної підготовки до дій за планами реагування на НС, планами локалізації і ліквідації аварій.

До нормативної частини загального складника програми обов'язково включаються такі навчальні модулі:

- державне управління у сфері ЦЗ;
- комплексний захист населення і територій від НС;
- забезпечення заходів та дій сил ЦЗ.

Спеціальна складова, залежно від конкретних потреб слухача, komponується з варіативних навчальних модулів, які за своїм наповненням забезпечують розкриття питань щодо:

змісту, форм і методів роботи слухача за позаштатною або штатною посадою з питань ЦЗ виходячи з режимів функціонування єдиної системи ЦЗ та повноважень відповідного органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації;

створення та управління:

– діяльністю функціональної підсистеми єдиної системи ЦЗ (захисту сільськогосподарських тварин і рослин, створення резервів продовольчих і кормових ресурсів, атомної енергетики та паливно-енергетичного комплексу, вугільної промисловості, нафти та газорозвідки, видобування і переробки сировини, нафто - і газопроводів, забезпечення цільових видів страхування страхових резервів, створення резервів матеріальних ресурсів, захисту національної культурної спадщини від НС, стандартизації та метрології, нагляду за санітарно-епідемічною обстановкою, здійснення протипаводкових і протиповіневих заходів, навчання з питань безпеки життєдіяльності тощо);

– спеціалізованою службою ЦЗ (охорони громадського порядку, протипожежна служба, служба енергетики, служба матеріального забезпечення, спеціалізована медична служба, комунально-технічна служба, служба оповіщення і зв'язку, служба торгівлі та харчування, тощо);

– сталим функціонуванням об'єкта господарювання у надзвичайних ситуаціях відповідно до профілю (загально технічний, транспорту, гірничий, енергетичний, зв'язку, харчової промисловості, будівельний, гідрометеорологічний, торгівлі, аграрний та лісового господарства);

– органом управління єдиної системи ЦЗ (координуючим з ліквідації НС та евакуації).

Регіональна складова komponується з варіативних модулів виходячи з вимог замовника якими як правило враховується:

– стан природно-техногенної безпеки та основні напрямки покращення її рівня у межах конкретних адміністративно-територіальних одиниць;

– комплекс визначених заходів для стійкого розвитку території відповідно до розроблених планів розвитку та удосконалення системи ЦО відповідного рівня;

– порядок створення і використання регіональних, місцевих та об'єктових матеріальних резервів для запобігання, ліквідації НС й їх наслідків.

Змістом функціональної програми розкриваються мета, навчальні цілі, конкретні форми проведення занять, обсяг та зміст навчальних елементів (тем) кожного нормативного навчального модулю та варіативних модулів регіональної складової, а також наводиться перелік та мета варіативних модулів спеціальної складової без розкриття їх змісту та навчальних елементів.

Навчальні плани і функціональні програми навчання у сфері цивільного захисту узгоджуються з Інститутом державного управління у сфері цивільного захисту та за погодженням з уповноваженим від замовника на навчання затверджуються відповідними начальниками територіальних підсистем цивільного захисту – керівниками місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Відповідно до затвердженого навчального плану і функціональної програми навчання окремо для кожної категорії слухачів, яка замовляється для проходження функціонального навчання з періодичністю один раз на п'ять років розроблюються робочі навчальні програми курсів підвищення кваліфікації цільового призначення у сфері цивільного захисту, з періодичністю один раз на три роки програми постійно діючих семінарів та програми практичної підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях на підприємствах, установах та організаціях, які затверджуються керівником установи, навчального закладу на підставі рішення педагогічної чи вченої ради за погодженням з уповноваженим від замовника на навчання.

До робочої навчальної програми курсів підвищення кваліфікації цільового призначення входять: загальні положення (визначена конкретна мета і завдання програми, на кого орієнтована); вимоги до слухачів (повинен знати, повинен вміти); навчальний план; окремо з кожного навчального модулю загальної, спеціальної та регіональної складових визначаються навчальні цілі, тематичний план модулю за розділами – теоретичні заняття, практичні заняття, семінари – із наведенням змістовності тем (навчальних елементів), які наповнюють модулі та часу, що відводиться на їх вивчення, перелік технічних та інформаційних засобів, список основної літератури; фонд кваліфікаційних завдань, додатки.

Робочий навчальний план відпрацьовується, як складова робочої навчальної програми та конкретизує види навчальних занять, їх обсяг за

навчальними модулями загальної, спеціальної та регіональної складових, форми контролю, а також обсяг часу на самостійну роботу.

Як правило термін навчання, що визначається робочою навчальною програмою встановлюється на рівні 72 годин, але він, залежно від конкретної категорії слухачів, може розподілятися між різними формами організації навчального процесу. Так робочим навчальним планом може передбачатися не менше 36 годин на опрацювання слухачами змісту програми у складі навчальних груп з короткострокового підвищення кваліфікації; та під час виконання ними індивідуальних завдань. Для осіб керівного складу проходження курсів з короткострокового підвищення кваліфікації може поєднуватися з їх участю у щорічних навчально-методичних зборах з цивільного захисту. Виняток складає лише навчальна категорія керівників штабів з ліквідації НС для якої час проходження курсів з короткострокового підвищення кваліфікації не може становити менше 72 годин.

На кожну групу курсів з короткострокового підвищення кваліфікації цільового призначення відповідно до плану комплектування та робочого навчального плану складається розклад занять на тиждень. У розкладі занять вказуються: день, дата та години проведення занять, номер і назва навчального модулю, номер теми та вид заняття, місце його проведення, прізвища тих, хто проводить заняття. Розклад підписується начальником (завідуючим) курсів та затверджується керівником центру.

У навчальному закладі розклад затверджується згідно порядку встановленого для закладів післядипломної освіти. При розробленні розкладу занять важливо визначити послідовність відпрацювання тем програми, керівників занять і навчально-матеріальну базу. При визначенні об'єктів навчально-матеріальної бази необхідно враховувати час на переходи та переїзди навчальних груп до місць занять які не повинні здійснюватись за рахунок навчального часу.

На слухачів, які проходять функціональне навчання за формою виконання індивідуальних завдань складаються картки обліку індивідуальних консультацій. Картка містить відомості про навчальний модуль, дату та спосіб проведення консультації, прізвища слухача та викладача, якій консультував.

Відмітка про участь керівного складу у щорічних навчально-методичних зборах з цивільного захисту здійснюється у картках персонального обліку слухачів курсів з короткострокового підвищення кваліфікації цільового призначення. Картки виконуються у паперовому і електронному вигляді та зберігаються згідно з роком наступного навчання.

На міських курсах навчальний процес організується як складова професійно-технічного навчання і складається з теоретичного та практичного видів функціонального навчання. Зміст теоретичної складової функціонального навчання з відривом слухачів від виробництва, визначається Програмами постійно-діючих семінарів. Структура такої програми включає тему, укладачів програми, загальні відомості – цільова група (на кого орієнтована програма та її мета), знання, вміння за результатами навчання, основний зміст програми (навчальні елементи, від заняття, кількість годин); навчально-методичне

забезпечення програми; список літератури; форми та методи діагностики рівня сформованості вмінь слухачів.

Програми постійно діючих семінарів передбачають оволодіння знаннями, уміннями за спеціальною або на вимогу замовника регіональної складових функціональної програми навчання та спрямовані на вирішення конкретної задачі з організації та проведення заходів цивільного захисту. Вони розробляються на кожен замовлену для навчання категорію слухачів згідно «Переліку категорій осіб керівного складу ЦЗ, інших управлінських кадрів і фахівців, які підлягають навчанню у сфері цивільного захисту.

Орієнтовний перелік основних тем семінарів, які проводяться педагогічними працівниками міських курсів на власній матеріально-технічній базі або за замовленням на навчально-виробничій базі підприємств, установ та організацій може бути такими:

- «Організація і проведення комплексних об'єктових навчань з відпрацювання дій за планами цивільного захисту, локалізації і ліквідації наслідків НС»;
- «Організація і проведення комплексних тренувань з відпрацювання дій за планами цивільного захисту, локалізації і ліквідації наслідків НС»;
- «Штабні об'єктові тренування, як форма практичної підготовки персоналу штабів з ліквідації НС»;
- «Порядок комплектування та підготовки невоєнізованих формувань до дій за призначенням», (окремо для формувань загального призначення та формувань служб за спрямуванням);
- «Організація роботи диспетчерських служб в умовах загрози і виникнення НС»;
- «Дії чергового диспетчера з прогнозування хімічного зараження та організації оповіщення населення»;
- «Організація та проведення робіт з дегазації, дезактивації територій та санітарної обробки людей»;
- «Дозиметричні і радіометричні прилади та методи радіаційного контролю»;
- «Улаштування, обслуговування та підготовка захисних споруд до укриття населення»;
- «Забезпечення населення засобами радіаційного та хімічного захисту, їх тривале зберігання, облік та перевірка»;
- «Методика організації та проведення занять з працівниками щодо основних способів захисту і дій у НС»;
- «Організація та методичне забезпечення роботи консультаційних пунктів місцевих органів самоврядування»;
- «Організація та проведення Дня цивільної оборони у закладах середньої та професійно-технічної освіти»;
- «Організаційна та навчально-виховна робота у дошкільних закладах освіти при підготовці і проведенні заходів Тижня безпеки дитини».

Інші теми семінарів розроблюються та проводяться міськими курсами виходячи із потреб.

Термін навчання, що визначається програмою семінару залежить від конкретної категорії слухачів та може становити від 8 до 36 годин.

На кожну навчальну групу за програмою постійно-діючого семінару, відповідно до плану комплектування, складається розклад занять з курсового навчання на термін визначений програмою семінару. На міських курсах цивільної оборони розклад підписується старшим майстром виробничого навчання та затверджується керівником курсів. У розкладі занять вказуються: день, дата та години проведення занять, номер і назва теми та вид заняття, місце його проведення, прізвища тих, хто проводить заняття.

Слід зауважити, що за своїм призначенням теоретичні семінари з курсового навчання є лише підготовчою базою для подальшого набуття слухачами вмінь з виконання конкретних навчально-виробничих завдань за програмою практичної підготовки до дій у НС, тому їх змістом не передбачається обговорення загальних питань щодо стану, структури або удосконалення системи цивільного захисту, ознайомлення з теоретичними основами способів захисту та дій в умовах загрози і виникнення НС тощо. Змістовність семінару повинна мати цільову спрямованість на його тему та орієнтуватися виключно на конкретні обов'язки слухача за посадою з цивільного захисту.

Практична підготовка до дій у надзвичайних ситуаціях є головним завданням і основним змістом роботи міських курсів та навчально-консультаційних пунктів, яка проводиться з метою досягнення злагодженості в роботі керівного складу, органів управління, формувань, робітників, службовців підприємств, установ, організацій щодо відпрацювання дій у разі загрози і виникнення НС за планами цивільного захисту.

Практична підготовка здійснюється на підставі План-графіків проведення на підприємствах, установах, організаціях спеціальних об'єктових навчань, тренувань з цивільного захисту які складаються ними на рік на підставі Плану основних заходів з підготовки територіальної підсистеми цивільного захисту міста, району та Організаційно-методичних вказівок щодо навчання населення захисту і діям у надзвичайних ситуаціях. План-графіки підписуються керівниками структурного підрозділу з питань надзвичайних ситуацій у складі виконавчих органів міської ради, районної держадміністрації та завідуючим міських курсів, навчально-консультаційного пункту і затверджуються відповідним начальником територіальної підсистеми цивільного захисту.

Зміст практичної підготовки визначається програмами практичної підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях на підприємствах, установах та організаціях які розроблюються на підставі положень, настанов, рекомендацій, щодо підготовки та проведення комплексних об'єктових навчань, тренувань, штабних об'єктових тренувань, тактико-спеціальних навчань, Дня цивільного захисту у загальноосвітніх середніх та професійно-технічних навчальних закладах, Тижня безпеки дитини дошкільного віку. Вони забезпечують здобуття слухачами практичних і організаційних навичок з проведення на підприємствах, в установах, організаціях, навчальних закладах заходів з цивільного захисту, а

також закріплення на практиці одержаних теоретичних знань в ході курсів з короткострокового підвищення кваліфікації цільового призначення та постійно-діючих семінарів.

Програми визначають загальні положення, укладачів програми, навчальні цілі, перелік навчально-виробничих завдань (розробка плануючої документації з організації та проведення заходу, підготовка учасників заходу, підготовка навчальних місць з відпрацювання практичних заходів, практика з проведення заходу) та часу на їх відпрацювання, навчальні елементи з послідовності виконання слухачами навчально-виробничих завдань (найменування навчально-виробничого завдання, номер і зміст його навчальних елементів) з наведенням основних видів організації практичного навчання (урок виробничого навчання, методичне заняття, інструктаж, консультація, практика), списку літератури та критеріїв оцінки практичного заходу.

До переліку навчально-виробничих завдань, що відпрацьовуються під час уроків практичного навчання включаються розробка документів з організації та проведення заходу, підготовка учасників та навчальних місць з відпрацювання практичних заходів з такими навчальними елементами:

- розробка та затвердження наказу керівника підприємства, установи, організації про проведення навчання, тренування зі схемою організації керівництва та посередницького апарату навчанням, тренуванням;
- розробка та затвердження замислу навчання, тренування з позначеною навчальною обстановкою;
- розробка плану проведення навчання, тренування з визначенням цілей для навчальних категорій, складу учасників, часу проведення, етапів, навчальних питань і часу на відпрацювання кожного з них, змісту роботи керівника, заступників, помічників, начальників служб та посередників, варіантами дій тих, хто навчається, переліком і змістом ввідних, способів і часу їх вручення, схемою району навчання, тренування (проект календарного плану з підготовки навчання, тренування відпрацьовується слухачем під час проходження ними навчання за програмою постійно-діючого семінару);
- розробка плану імітації на навчанні, тренуванні;
- підготовка навчальних місць з відпрацювання практичних заходів (робота диспетчерських служб, заходи з безаварійної зупинки виробництва та оповіщення і інформування населення, локалізації наслідків НС, роботи робочих груп штабу з ліквідації НС, організація розвідки, проведення аварійно-рятувальних робіт, надання медичної допомоги, життєзабезпечення постраждалих тощо);

- рекогносцирування району (місць) проведення навчання тренування.

До переліку навчально-виробничих завдань, що відпрацьовуються під час інструкторсько-методичних занять включається підготовка учасників заходу з наступними навчальними елементами:

- загальні вимоги до методики проведення навчання, тренування;
- обов'язки керівництва та посередницького апарату навчання, тренування;

- порядок розробки особистих планів заступників, помічників керівника навчанням, тренуванням;
- методика роботи штабу з ліквідації НС, начальників спеціалізованих служб ЦЗ з прийняття рішення уповноваженого керівника на ліквідацію НС та забезпечення заходів ЦЗ;
- організація та методика проведення занять з підготовки виробничого персоналу до дій у НС.

До переліку навчально-виробничих завдань, що відпрацьовуються під час інструктажів включається організація проведення практичних заходів з наступними навчальними елементами:

- основні знаки та показники, що використовуються для імітації на навчальних місцях з відпрацювання практичних заходів;
- загальні заходи безпеки на навчанні, тренуванні.

Під час практики з проведення заходу оцінюється виконання навчальних питань, що відпрацьовуються на кожному етапі, згідно критеріїв оцінки навчання, тренування та підготовлюються матеріали для розбору і відпрацювання звіту про організацію проведення навчання, тренування.

Термін навчання за цими програмами визначається конкретною формою заходу (комплексне об'єктове тренування, штабне об'єктове тренування, день цивільного захисту тощо).

На підставі План-графіку проведення на підприємствах, установах, організаціях спеціальних об'єктових навчань, тренувань з цивільного захисту та наказу місцевих органів управління освітою про порядок проведення Дня цивільного захисту та Тижня безпеки дитини дошкільного віку на міських курсах відповідно до програм практичної підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях складається Розклад занять з практичного навчання на місяць. У розкладі вказується число, день та кількість годин з проведення практичного навчання за встановленими формами, номер навчального елементу та найменування навчально-виробничого завдання, яке виконують слухачі згідно переліку наведеного у програмі, місце проведення та прізвища тих, хто проводить навчання. Розклад складається старшим майстром виробничого навчання міських курсів та затверджується їх керівником.

На навчально-консультаційних пунктах практичне навчання проводиться завідуючим пунктом згідно плану роботи на місяць затвердженого начальником обласних курсів. Окремо розклад з практичного навчання завідуючим пунктом не складається. У разі проведення на базі пункту виїзних занять з курсового навчання викладачами та майстрами виробничого навчання курсів, а також при залучені, за згодою, до проведення занять з курсового навчання персоналу аварійно-рятувальних, спеціалізованих служб цивільного захисту або інших фахівців підприємств, установ, організацій, завідуючим пункту складається розклад з курсового навчання, якій затверджується керівником обласних курсів за погодженням з відповідним керівником структурного підрозділу з питань надзвичайних ситуацій у складі виконавчого органу міської ради або районної держадміністрації.

Індивідуальні завдання (реферати, розрахункові роботи тощо) виконуються слухачами курсів з короткострокового підвищення кваліфікації самостійно при консультуванні викладачем. Темі індивідуальних завдань та список призначених викладачів-консультантів доводяться до слухачів до початку навчання. Перелік рекомендованих тем формується установою, навчальним закладом відповідно до змісту окремих модулів загальної або регіональної складової робочих навчальних програм курсів підвищення кваліфікації цільового призначення. Слухач також може обрати тему самостійно, як що вона пов'язана з проблемою у сфері ЦЗ, актуальною саме для конкретного органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи чи організації, де він працює.

Обсяг індивідуального завдання визначається змістом та складністю теми, характером викладу матеріалу і може становити 10-15 сторінок друкованого тексту (не враховуючи додатки). Структура індивідуального завдання встановлюється установою, навчальним закладом.

Захист індивідуального завдання здійснюється на одному із навчальних занять. Оцінка визначається рівнем обґрунтування зроблених узагальнень, практичних рекомендацій та пропозицій, а також залежить від якості її підготовки, оформлення і викладу.

Самостійна робота слухачів є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час вільний від навчальних занять. Навчальний час, відведений для самостійної роботи регламентується навчальним планом і повинен становити не менш $\frac{1}{3}$ та не більш $\frac{2}{3}$ загального обсягу навчального часу відведеного на навчання. Зміст самостійної роботи визначається методичними матеріалами, завданнями і вказівками викладача та забезпечується навчальними і методичними посібниками, опорними конспектами курсу, періодичною літературою за відповідним напрямком, електронно-обчислювальною технікою.

Опорні конспекти можуть складатися на курс в цілому або на окремі складові робочих навчальних програм або навчальних модулів. За своїм змістом це стисле відображення основного навчального матеріалу тем у визначеннях, схемах, таблицях, графіках з наведенням прикладів рішення практичних задач, питань для самоконтролю та літератури до теми. Обов'язково у опорному конспекті передбачається вступ до курсу або складової або модулю та декілька аркушів для записів слухачів.

Методичне забезпечення самостійної роботи повинно передбачати й засоби самоконтролю (тести, контрольні завдання тощо).

Самостійна робота може виконуватися у бібліотеці, навчальних кабінетах, а також в домашніх умовах. З метою аналізу результатів самостійної роботи кожного слухача навчальний матеріал передбачений для самостійного засвоєння виноситься на підсумковий контроль поряд з іншим навчальним матеріалом.

Крім зазначених вище документів, на навчальний рік курсами, центрами складається графік залучення фахівців органів управління з питань НС у складі облдержадміністрацій та територіальних підрозділів МНС до проведення навчальних занять та практичної підготовки на об'єктах господарської діяльності, який узгоджується з начальниками відповідних органів управління.

З метою проведення контрольних заходів в установах, навчальних закладах створюється фонд формалізованих завдань (тестування, захист індивідуальних робіт, виконання спеціальних вправ тощо), призначених для діагностики рівня сформованості умінь з функціонального навчання.

Вхідний контроль проводиться за програмами короткострокового підвищення кваліфікації цільового призначення з метою визначення рівня компетентності слухачів виконувати в межах штатної посади додаткові завдання, функції та обов'язки у сфері цивільного захисту. Вхідний контроль проводиться шляхом письмового тестування, його результати використовуються:

- при розподілі слухачів за формами організації навчального процесу з теоретичної підготовки: навчальні заняття для слухачів, що вперше проходять навчання; виконання індивідуальних завдань для слухачів, що вдруге проходять навчання або мають високі показники вхідного контролю; змішана форма організації навчального процесу з вивчення окремих складових робочої навчальної програми короткострокового підвищення кваліфікації цільового призначення;

- при визначенні навчальних досягнень слухачів та якості організації навчального процесу шляхом порівняння результатів вхідного та підсумкового контролю.

Система тестового контролю знань призначена для моніторингу – постійного дослідження – якості навчального процесу. Роботу із створення тестових завдань доцільно проводити з визначення концепції змісту тесту при жорсткому дотриманні визначеного кожним навчальним модулем об'єму знань та рівня їх засвоєння, форми і приблизної кількості завдань, граничного часу тестування, умов автоматизації тестового контролю. Розробка змісту тестових завдань для всіх учасників реалізації функціональних програм у сфері ЦЗ здійснюється працівниками центрів, які мають регіональний статус, саме вони вирішують в якому обсязі, з яким ступенем аргументації повинні перевірятися знання за допомогою розробленого тесту. Науково-педагогічними працівниками Інституту проводиться експертиза і логічний контроль якості сформованих завдань у тестовій формі з метою уникнення логічних помилок.

Поточний контроль здійснюється шляхом усного опитування під час проведення навчальних занять з теоретичної підготовки та уроків виробничого навчання з практичної підготовки до дій у НС.

Проміжний або модульний контроль може проводитися за підсумками вивчення тематичного плану однієї із складових робочої навчальної програми короткострокового підвищення кваліфікації цільового призначення.

Підсумковий контроль після завершення курсів з короткострокового підвищення кваліфікації цільового призначення проводиться шляхом тестування (структура і зміст тестів вхідного контролю) та залежно від форми організації навчального процесу слухачами виконується або спеціальна вправа або захист індивідуального завдання (роботи). Підсумковий контроль проводиться комісією, до складу якої входять керівництво та педагогічні працівники

установи, навчального закладу. Склад комісії затверджується керівником установи, навчального закладу.

Спеціальна вправа припускає знання й закріплення на практиці раніше пройденого матеріалу. Слухачі, ознайомившись із описом проблеми, самостійно аналізують ситуацію, діагностують проблему й представляють свої рішення у вигляді яких-небудь стандартних дій, наприклад розрахунків, заповнення таблиць, відпрацювання карт, схем, використання юридичних документів і т.д.

Плани-завдання з виконання спеціальної вправи розроблюється виходячи із цілей навчання кожної навчальної категорії. Практичне виконання них передбачає використання затверджених методик, моделюючих комплексів, систем підтримки управлінських рішень. Як правило слухачам у плані-завданні вказується: на фоні якої обстановки і в яких умовах відпрацьовується завдання, довідкові відомості відповідно до обстановки про стан систем управління захисту, наявності та готовності сил, метеорологічні данні тощо, в кінці завдання вказується, що необхідне виконати і в які строки, а також надаються необхідні додатки (зразки документів, розрахункові таблиці, умовні позначення тощо) за необхідністю слухачі забезпечуються планами, схемами.

Індивідуальне завдання передбачає підготовку та захист реферату, есе, презентації або виконання розрахункової роботи.

За підсумками проходження курсового навчання за програмами постійно діючих семінарів керівництвом та педагогічними працівниками міських, міжрайонних курсів може організовуватися тематичне обговорення зі слухачами змісту семінару під час круглого столу або прийом нормативів щодо роботи на приладах, імітаторах, навчальному обладнанні в умовах визначених планом-завданням спеціальної вправи.

Облік і контроль короткострокового підвищення кваліфікації, курсового навчання та практичної підготовки до дій у НС здійснюється у відповідних журналах теоретичного та практичного навчання, а також у журналах контролю навчального процесу, виданих посвідчень про функціональне навчання у сфері цивільного захисту, роботи навчально-консультаційних пунктів, роботи пересувних навчальних засобів, у картках обліку індивідуальних консультацій, персонального обліку слухачів з теоретичного навчання.

Основними документами обліку навчальної роботи з короткострокового підвищення кваліфікації та курсового навчання є журнали обліку навчальних занять установленої форми, в яких викладачі та майстри виробничого навчання здійснюють облік успішності, відвідування ними занять та виконання навчальних програм. У журналі обліку навчальних занять з короткострокового підвищення кваліфікації окремим розділом ведуться картки обліку індивідуальних консультацій на слухачів, які проходять функціональне навчання за формою виконання індивідуальних завдань. Картка містить відомості про навчальний модуль, дату та спосіб проведення консультації, прізвища слухача та викладача, якій консультував.

Облік навчальної роботи з практичної підготовки до дій у НС ведеться майстрами виробничого навчання та завідувачами навчально-консультаційними

пунктами у журналі обліку практичного навчання на об'єктах господарської діяльності.

Облік успішності навчання слухачів здійснюється з метою визначення рівня засвоєння ними знань у відповідності до вимог навчальних програм і підготовленості до виконання їх посадових функціональних обов'язків у сфері цивільного захисту. Оцінки знань, умінь та навичок слухачів здійснюються за двобальною системою («зараховано», «не зараховано») і заносяться до журналів обліку навчальних занять.

Журнали обліку теоретичного та практичного навчання є звітними документами, тому підлягають відповідному оформленню (журнал повинен бути пронумеровано, прошито та скріплено печаткою установи) та зберіганню протягом терміну проведення наступного навчання відповідної категорії керівного складу цивільного захисту, інших управлінських кадрів і фахівців, які підлягають навчанню у сфері цивільного захисту.

Облік консультацій, наданих майстрами виробничого навчання під час роботи на підприємствах, в установах, організаціях ведеться в журналах з практичного навчання, а під час чергування у консультаційно-методичному кабінеті курсів в окремому, відповідному журналі.

Картки персонального обліку слухачів запроваджуються установами, навчальними закладами для внесення відомостей про періодичне проходження керівними кадрами і фахівцями курсів з короткострокового підвищення кваліфікації цільового призначення. При курсовому навчанні такі картки ведуться тільки на навчальні категорії оперативного складу об'єктових аварійно-рятувальних служб, працівників диспетчерських служб, фахівців які залучаються для організації та проведення робіт з дегазації, дезактивації об'єктів і територій та хіміко-дозиметричного контролю, командирів груп, ланок з обслуговування захисних споруд та керівників територіальних невоєнізованих формувань. До карток заносяться: найменування навчальної категорії, прізвище, ім'я та по батькові слухача, підприємство, установа, організація з якої відряджався на навчання, основна та посада за заходами з цивільного захисту, строки навчання, відмітка про проходження навчально-методичних зборів. Картки виконуються у паперовому та електронному виді, зберігаються згідно року наступного навчання та використовуються при розробці проекту плану комплектування курсів, центру слухачами на наступний рік.

Персональний облік слухачів, які пройшли функціональне навчання ведеться окремо по державному замовленню та на договірних умовах.

4.3 Основні види навчальних занять з короткострокового підвищення кваліфікації і курсового навчання

У навчальному процесі за програмами короткострокового підвищення кваліфікації цільового призначення використовуються такі основні види навчальних занять: лекції, практичні, семінарські та виїзні заняття, групові вправи, ділові або рольові ігри, аналіз конкретних виробничих ситуацій, консультації тощо. Вони поєднуються з методами ігрового навчання,

контрольно-перевірочними методами і прийомами самостійної роботи, тобто використовуються в основному активні форми навчання. Перевага тим чи іншим з них віддається залежно від теми, мети і завдань заняття, складу слухачів.

Рекомендована кількість слухачів у навчальній групі при проведенні навчальних занять складає 15–20 осіб. При проведенні практичних занять, групових вправ, ділових і рольових ігор навчальна група може ділитись на підгрупи.

Навчальні групи при проведенні навчальних занять комплектуються, як правило, з осіб однієї посадової категорії. За кожною навчальною групою закріплюється викладач, майстер виробничого навчання, який являється керівником групи.

До проведення занять по найбільш складних, спеціальних темах залучаються фахівці структурних підрозділів місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, об'єктів господарської діяльності, на базі яких створено органи управління та спеціалізовані служби цивільної оборони.

Очікуваний результат досягається тоді, коли вдало визначена форма заняття, а викладачеві, який його веде, притаманні висока методична культура, він добре знає аудиторію, тему яку викладає, вміє використати всі наявні засоби активізації заняття, залучити слухачів до власних роздумів – здобути думку, розгорнути дискусію, дати об'єктивну оцінку участі кожного з них у занятті.

При визначенні організаційних форм навчання за головне ставиться принцип оптимального поєднання різноманітних форм і методів з пріоритетом активних форм навчання й самостійної роботи слухачів. Виходячи із завдань і змісту навчання необхідно прагнути для кожної конкретної групи слухачів робити правильний їх вибір та вдало поєднувати, що в кінцевому результаті сприяє найбільш раціональній побудові занять, які є основною ланкою цілісного навчального процесу.

Лекція – одна з основних форм організації навчального процесу, що представляє собою усний, монологічний, систематичний, послідовний виклад викладачем навчального матеріалу. Вона передуює всім іншим формам організації навчального процесу, дозволяє оперативно актуалізувати навчальний матеріал курсу, модулю.

За своєю формою організації лекція може бути: інформаційною, проблемною, лекція-дискусія, консультація, бесіда, лекція з опорним конспектуванням, лекція-візуалізація або презентація. Лекції проводяться у відповідно обладнаному приміщенні - лекційній залі, або в аудиторіях для однієї, або декількох навчальних груп.

Лекція орієнтує слухачів на оволодіння практичними навичками, через лекцію реалізуються інформативна, методологічна та організуюча функції, надаються систематизовані основи знань з переважно нової для слухачів сфери або недостатньо висвітленої теми, поглиблення і розширення якої здійснюється через інші, наступні за нею форми навчальних занять, що змістовно і тематично пов'язані з лекцією і спираються на неї. При цьому ведення в канву викладу матеріалу з проблемних ситуацій, постановка перед слухачами запитань,

використання сучасних технічних засобів навчання активізують лекційні заняття, забезпечують зворотній зв'язок із слухачами.

Практичне заняття призначено для закріплення матеріалу лекцій на основі рішення навчальних завдань. При цьому можуть використовуватися як традиційні методи (крейда, дошка, авторучка й зошит), так і сучасні методи з використанням комп'ютера й інших технічних засобів, баз даних Interet для ознайомлення з досвідом вирішення задач із запобігання та ліквідації наслідків НС. Практичні заняття проводяться у навчальних аудиторіях, оснащених необхідними технічними засобами навчання або у кабінеті інформаційних технологій навчання по підгрупах, оскільки вимагають більш тісного спілкування слухача й викладача.

Практичне заняття має за мету виконання розрахунків з прогнозування, моделювання обстановки, режимів захисту населення від надзвичайних ситуацій, проведення інженерно-технічних заходів з підвищення безпеки об'єктів господарювання з урахуванням ризику виникнення техногенних катастроф та стихійного лиха, у роботі з документами, планами, картами, таблицями, технічними засобами навчання, тощо.

Практичне заняття передбачає проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок слухачів, постановку загальної проблеми викладачем та її обговорення, виконання конкретного завдання, його перевірку та оцінювання.

Для проведення практичного заняття попередньо готуються необхідні дидактичні матеріали - тести, план-завдання для кожної підгрупи слухачів, моделі проблемних ситуацій різної складності, які пропонуються для розв'язування слухачам. Доцільно до плану проведення практичного заняття додати схему навчальних місць з переліком навчального обладнання.

Важливим обов'язком для керівника заняття є проведення інструкторсько-методичного заняття з помічниками, які будуть призначені керівниками на навчальних місцях.

Найбільший ефект практичні заняття досягають, коли проводяться безпосередньо на закріпленій за установою, навчальним закладом навчально-матеріальній базі підприємств, установ, організацій.

Семінарське заняття становить комплексну форму й завершальну ланку у вивченні певного модулю або складової програми передбачених робочим навчальним планом.

Комплексність семінару визначається: обговоренням думок слухачів й роз'ясненням викладача навколо попередньо визначених тем, до котрих слухачі готують тези виступів; поглибленим вивченням теорії й придбанням навичок слухачами щодо використання теоретичних знань в практичній роботі. Семінарські заняття проводяться в навчальних аудиторіях з однією навчальною групою.

Семінарські заняття проводяться з метою поглиблення і закріплення знань, прищеплення навичок пошуку, узагальнення та обговорення навчального матеріалу. На семінарі слухачі безпосередньо контактують з викладачем, при правильній його побудові створюється атмосфера взаєморозуміння, плідної праці. Разом з тим ґрунтовна підготовка слухачів до семінару потребує багато

часу, що в умовах короткотермінового, як правило, тематично насиченого навчання пов'язане із складнощами.

За своєю структурою семінар починається із вступного слова викладача, у якому коротко викладаються місце й значення обговорюваної теми, нагадуються порядок і напрямки її обговорення, конкретизується, раніше відомий, навчальний план проведення заняття. Після цього починається процес обговорення питань, що вивчаються. Завершується заняття заключним словом викладача. Проведення семінарських занять дозволяє забезпечити активну участь в обговоренні проблеми всіх присутніх. Завдання викладача - не залишити без уваги пасивних учасників семінару, втягнути їх у хід обговорення додатковими питаннями, що допомагають розкрити зміст обговорюваної теми.

Групова вправа – форма навчального заняття, яка використовується під час вивчення навчальних модулів з основ управління, організації та дій у надзвичайних ситуаціях, підготовки та застосування сил цивільного захисту. Вони мають за мету прищеплення слухачам навичок з прогнозу та оцінки обстановки, розрахунку необхідних сил і засобів для проведення рятувальних та інших невідкладних робіт, прийняття рішення, віддавання розпоряджень і наказів по управлінню силами та заходами з мінімізації та ліквідації наслідків НС. Проводяться у навчальних аудиторіях з використанням макету, карт, схем місцевості або обчислювальної техніки кабінету інформаційних технологій навчання.

Сутність групової вправи полягає в тому, що всі слухачі на занятті, об'єднанні в навчальну групу, призначаються і виконують обов'язки за однією і тією самою службовою посадою на фоні утвореної керівником обстановки.

Цей вид навчальних занять розвиває уміння самостійно, творчо вирішувати різні питання, виважено оцінювати змодельовану викладачем ситуацію, продукувати власні рішення, письмово й усно їх оформляти та використовується під час вивчення навчальних тем.

На передодні проведення цього виду занять, для завчасної підготовки до нього, слухачі мають отримати від керівника заняття всі необхідні матеріали (оперативне завдання, карти, схеми місцевості, тощо).

На заняттях потрібно застосовувати вправи, в яких кожний слухач приймає рішення, готує відповідне розпорядження й за вказівкою керівника доповідає про прийняте рішення (віддає розпорядження), а решта слухачів уточнюють, доповнюють ці рішення й віддають свої розпорядження. Слухачі при цьому набувають необхідних навичок в оцінці обстановки, підготовки та прийнятті рішення, відданні розпоряджень, розробленні документів, а також поглиблюють і закріплюють свої знання.

Якщо під час занять слухачам не вдалося знайти правильне рішення, керівник за допомогою додаткових запитань досягає правильного рішення, у разі необхідності аналізує обставини, що склалися, і формує найдоцільніше рішення. Після цього проводиться частковий розбір. І так з кожного питання.

Декілька групових вправ, що проводяться послідовно і які поєднані спільною темою, звичайно виконуються на фоні єдиної обстановки шляхом відпрацювання комплексного навчального завдання.

Комплексність навчального завдання забезпечується тим, що на загальному тактичному фоні вирішуються питання, що стосуються різних категорій осіб відповідно до послідовності їх роботи під час підготовки та проведення заходів плану з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації.

Ділова (штабна) або рольова гра застосовується як метод активного навчання слухачів з метою вироблення в них навиків прийняття управлінських рішень в надзвичайних ситуаціях, а також як засіб тестування здібностей. Елементи ділової гри: розподіл за ролями, змагання, особливі правила тощо. Ділова гра забезпечує високий рівень наближення до реальності, пластичне відтворення ситуації. Проводиться у навчальних аудиторіях, оснащених необхідними технічними засобами навчання або у кабінеті інформаційних технологій навчання, на підставі як реальних планів цивільного захисту, так і за спеціально утвореною викладачами обстановкою. Слухачі завчасно розподіляються на малі групи, у складі яких виконують обов'язки за різними посадами в системі цивільного захисту.

Ділова гра найбільш ефективний, але і найбільш складний із видів навчальних занять. В основному використовується для вивчення технологічних стадій підготовки та методів прийняття рішень.

Ділові ігри можуть проводитися на підставі як реальних планів ЦЗ, так і за спеціально утвореною обстановкою. За кілька днів до ділової гри зі слухачами проводиться консультація з орієнтування їх про схему проведення гри та матеріали, які бажано використовувати для відпрацювання навчальних питань.

Навчальна група розподіляється на малі групи до 5-6 осіб які розміщуються в аудиторії так, щоб кожна мала група працювала автономно, не заважаючи іншим. Викладач ставить перед кожними двома малими групами одне завдання, для вирішення якого необхідно підготувати і прийняти рішення. В кожній малій групі з числа слухачів визначаються керівник та експерт.

Кожна група оформлює свій варіант рішення у двох примірниках, один з яких передається іншій групі, яка працює над тим же завданням. Представлення і обговорення рішення відбувається за схемою: доповідь керівника першої групи, доповідь експерта іншої групи, якій було передане рішення, та навпаки. Основні питання для експертизи та критичного аналізу це рівень використання різноманітної інформації для аналізу ситуації, критерії для вибору способу дій із захисту населення та визначення сил і ресурсів з ліквідації наслідків НС, юридична обґрунтованість тексту рішення.

Третя і четверта малі групи можуть мати завдання, однакове з першою і другою групами, але краще, якщо вони працюватимуть над іншим завданням.

Керівник гри має посередників з числа викладацького складу, які видають групам вихідні дані, бланки завдань, довідкову інформацію, нарощують обстановку, консультують малі групи та проводять оперативну перевірку представлених рішень.

У навчальному процесі за програмами постійно-діючих семінарів основними видами навчальних занять з теоретичної підготовки є: групові заняття, тренінги, навчальні екскурсії, консультації, тощо.

Групове заняття – це вид навчального заняття, при якому: одне питання викладається пояснювально-лекційним методом; інше питання, або те саме з метою закріплення матеріалу шляхом виконання практичних дій з прищеплення навичок у використанні засобів зв'язку, приборів, засобів малої механізації та рятувального обладнання, розв'язування задач, тренування і виконання нормативів; методом творчих рекомендацій та обміном думками спрямовується самостійна праця слухачів. Групові заняття проводяться в навчальних кабінетах курсів з однією навчальною групою.

Неприпустимо, щоб майстри виробничого навчання самі викладали увесь навчальний матеріал, не залучаючи слухачів до активної роботи, не ставлячи перед ними питання, не заслуховуючи їхніх відповідей.

Групові заняття потребують особливо ретельної підготовки керівника, продуманої постановки навчальних питань, визначення методичних прийомів для їх відпрацювання, підготовки матеріальної бази, наочних посібників, а також ефективного, умілого застосування технічних засобів навчання.

Наприклад, для організації заняття на тему «Спеціальне обладнання захисних споруд, порядок його експлуатації і утримання» обов'язково використовується захисна споруда одного із підприємств. Керівник заняття ознайомлює слухачів з порядком утримання і експлуатації приміщень та інженерно-технічного обладнання, документами, інструментом та інвентарем, маркіруванням захисної споруди. Також вивчається порядок використання споруди в мирний і воєнний час, приведення її в готовність до використання.

Під час занять керівник пропонує слухачам самостійно перевірити роботу системи вентиляції, електрозабезпечення та водопостачання і каналізації. Це дає змогу не тільки глибоко вивчити програмний матеріал, а й порівняти зі станом захисних споруд на своїх об'єктах, узяти все позитивне для своєї роботи.

Доволі часто на груповому занятті з числа слухачів створюються навчальні формування і відпрацьовуються такі дії, як порятунок людей, проведення розвідки та дозиметричного контролю, виконання функціональних обов'язків в ролі командира формування, надання першої медичної допомоги.

Тренінг – форма навчального заняття, покликана підібрати, закріпити, зробити звичними способи, форми, навички, манери дії, виражені при даних індивідуальних особливостях і корисні для ефективного виконання завдань або функцій. В умовах тренінгу відпрацьовуються як індивідуальні навички й дії, так і здатності й навички до командної роботи.

Тип тренінгу визначається його цільовим спрямуванням. При відпрацюванні програмами постійно-діючих семінарів в основному використовуються відео та індивідуальні типи тренінгів.

Відео тренінг будується на показі готових відеоматеріалів, навчальних елементів натурної дільниці курсів, об'єктів базових підприємств, установ, організацій закріплених за курсами і застосовується з метою інформування, розвитку вмінь і навичок, осмислення і рефлексії переглянутого досвіду. Відео тренінг проводиться з однією навчальною групою.

Індивідуальний тренінг направлений на відпрацювання і закріплення нормативів, індивідуальних дій і навичок, проводиться зі слухачами у малих групах до 5 осіб на спеціально обладнаних місцях натурної дільниці.

Технологія його проведення полягає в наступному. Обирається конкретна дія, правильному або ефективному здійсненню якої передбачається навчити слухача, він виконує цю дію під керівництвом викладача, а потім вислуховує поради та повторює дію.

Навчальні екскурсії побудовані на використанні основних сфер сенсорного, почуттєвого досвіду людини:

- інформації, що являє собою комплекс образів;
- інформації, що є комплексом звуків;
- інформації у вигляді комплексу відчуттів.

Навчальні екскурсії запроваджуються з метою посилення практичної спрямованості навчального процесу. Зміст та форми організації навчальних екскурсій визначаються міськими курсами в залежності від місцевих умов, специфіки навчальної категорії слухачів та інших чинників. Навчальні екскурсії проводяться виключно на закріплених за міськими курсами розпорядженнями відповідних начальників територіальних підсистем цивільного захисту об'єктах: захисна споруда, пункт видачі засобів індивідуального захисту, диспетчерський пункт одного із хімічно-небезпечних об'єктів, опорний з безпеки життєдіяльності навчальний заклад.

Виїзні заняття. Навчання на курсах як правило здійснюється, безпосередньо на власній навчально-матеріальній базі обласних та міських курсів. В окремих випадках з метою наближення навчання до місць роботи слухачів за угодами з підприємствами, установами та організаціями проводяться виїзні заняття на базі навчально-консультаційних пунктів центрів або безпосередньо на об'єктах господарської діяльності.

Основною умовою організації навчання з виїздом педагогічного складу до місця розташування замовника є наявність відповідної заяви органу місцевої влади або угоди з суб'єктом господарювання, що замовляє навчання своїх працівників, навчально-матеріальної бази, яка дозволяє якісно проводити навчальні заняття, особливо практичні, та наявність навчальних та методичних посібників, нормативно – правових актів для самостійної роботи слухачів.

Для організації та проведення виїзних занять педагогічними працівниками обласних курсів підвищення кваліфікації керівних кадрів використовується, в основному, навчально-матеріальна база навчально-консультаційних пунктів центрів.

У містах та районах, де не створені навчально-консультаційні пункти центрів можуть утворюватися навчальні пункти об'єктів господарювання, які рішенням голови обласної держадміністрації – начальника цивільного захисту (цивільної оборони) закріплюються за центрами для проведення функціонального навчання.

У навчальному пункті обладнуються навчальні місця для занять з нормальним освітленням та опаленням, обладнані меблями (столи, стільці, класна дошка, крейда, ганчірка).

У випадку, якщо замовник немає відповідної навчально-матеріальної бази при виїзній формі навчання можуть використовуватися наявні пересувні засоби навчання.

При організації виїзної форми навчання навчальні групи можуть перевищувати встановлену для курсового навчання чисельність та комплектуватися, як виняток, різними навчальними категоріями. У цьому випадку спеціальна складова функціональної програми вивчається у години самостійної роботи під керівництвом викладача.

Число навчальних груп, їх чисельність та кількість педагогічних працівників, які залучаються для функціонального навчання, визначається кількістю навчальних аудиторій (спеціально підготовлених приміщень) та числом посадкових місць у них.

Навчання за виїзною формою здійснюється як у групах, сформованих за державним замовленням, так і у групах слухачів, сформованих на договірних (платних) засадах.

Замовником організації функціонального навчання з виїздом педагогічного складу у місто, район, на підприємство, в установу та організацію є їх керівники.

ЛЕКЦІЯ 5 НАВЧАННЯ ПРАЦІВНИКІВ, ЩО ВХОДЯТЬ ДО СКЛАДУ ФОРМУВАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДО ДІЙ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

5.1 Утворення, завдання та функції формувань цивільного захисту

5.2 Навчання працівників, що входять до складу формувань цивільного захисту на підприємствах, в установах та організаціях занять з дій у надзвичайних ситуаціях

5.1 Утворення, завдання та функції формувань цивільного захисту

Формування цивільного захисту утворюються як пости, ланки, групи, бригади, колони, команди та загони на непрофесійній основі і входять до складу сил цивільного захисту.

Залежно від призначення формування цивільного захисту можуть бути рятувальні, аварійно-відновлювальні, аварійно-технічні, пожежні, інженерні, медичні, транспортні, ремонтні, а також формування радіаційного і хімічного спостереження, санітарної обробки людей, спеціальної обробки майна, одягу та транспорту, матеріально-технічного та продовольчого забезпечення, зв'язку, захисту сільськогосподарських тварин та рослин, обслуговування захисних споруд цивільного захисту та інші.

Об'єктові формування цивільного захисту утворюються суб'єктами господарювання, які мають чисельність працюючого персоналу понад 50 осіб та володіють транспортною, будівельною, комунальною, медичною, пожежною та іншою спеціальною технікою і відповідають одній з таких умов:

- віднесені до відповідної категорії цивільного захисту (особливої важливості, першої або другої категорії);
- мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави та (або) продовжують свою виробничу діяльність в особливий період;
- експлуатують об'єкти підвищеної небезпеки або потенційно небезпечні об'єкти.

Зазначені формування призначені для проведення великих обсягів робіт з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, у тому числі тих, що виникли внаслідок воєнних (бойових) дій чи терористичних актів, а також проведення відновлювальних робіт, які потребують залучення великої кількості населення і техніки (далі - проведення аварійно-відновлювальних робіт), на об'єктах суб'єктів господарювання, що їх утворили.

За рішенням Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих держадміністрацій, міських рад у містах обласного значення та за згодою керівників суб'єктів господарювання об'єктові формування цивільного захисту можуть залучатися до виконання завдань за призначенням на об'єктах інших суб'єктів господарювання чи на визначених територіях.

Територіальні формування цивільного захисту утворюються шляхом об'єднання об'єктових формувань цивільного захисту на відповідній території, у

тому числі за згодою центральних органів виконавчої влади, до сфери управління яких належать суб'єкти господарювання, що їх утворили:

- в Автономній Республіці Крим - Радою міністрів Автономної Республіки Крим;
- в областях, мм. Києві та Севастополі, районах - відповідними місцевими держадміністраціями;
- у містах обласного значення – міськими радами.

Органи управління територіальних формувань цивільного захисту утворюються суб'єктами господарювання, що належать до сфери управління місцевих органів виконавчої влади або перебувають у комунальній власності.

Організаційна структура кожного виду формувань цивільного захисту, порядок їх оснащення технікою і майном визначаються в положеннях, що затверджуються Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими держадміністраціями, міськими радами у містах обласного значення та керівниками суб'єктів господарювання, які ці формування утворили, згідно з Примірним положенням про формування цивільного захисту.

Примірне положення про формування цивільного захисту затверджується Міноборони.

Методичне керівництво та контроль за утворенням формувань цивільного захисту здійснює ДСНС.

До формувань цивільного захисту призначаються на добровільній основі працівники суб'єктів господарювання, які здатні за станом здоров'я виконувати роботи в умовах надзвичайної ситуації, у тому числі чоловіки віком від 18 до 60 років та жінки – від 18 до 55 років, за винятком вагітних жінок, жінок, які мають дітей віком до 8 років, інвалідів I та II групи, та осіб, що входять до складу професійних аварійно-рятувальних служб (далі – працівники).

У разі призову працівників на військову службу під час мобілізації формування цивільного захисту доукомплектовуються працівниками, які не призначені для доукомплектування Збройних Сил, інших військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення та Державної спеціальної служби транспорту, не залучені до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення.

Призначення працівників до формувань цивільного захисту та керівників цих формувань здійснюється відповідно до укладеного трудового договору суб'єктами господарювання згідно з рішенням про утворення таких формувань.

Чисельність працівників, які призначаються до складу формувань цивільного захисту, не повинна перевищувати 10-15 відсотків загальної чисельності працюючих у суб'єкта господарювання.

Особовий склад формувань зобов'язаний:

- виконувати визначені завдання залежно від характеру надзвичайної ситуації;
- дотримуватися під час проведення аварійно-відновлювальних робіт заходів безпеки, правил поведінки в зоні надзвичайної ситуації;

- навчатися діям в умовах загрози і виникнення надзвичайної ситуації, а також оволодівати навичками надання першої допомоги потерпілим, користування засобами індивідуального і колективного захисту.

Особовий склад формувань має право на:

- отримання інформації про надзвичайну ситуацію та заходи необхідної безпеки;
- забезпечення під час проведення аварійно-відновлювальних робіт засобами індивідуального захисту та спеціальним одягом;
- інші права, визначені у Кодексі цивільного захисту України.

Умови виконання працівниками покладених на них обов'язків, а також порядок їх заохочення обумовлюються у колективних договорах, укладених у суб'єктів господарювання, і визначаються окремими наказами їх керівників.

Основні завдання формувань цивільного захисту визначаються з урахуванням наявної спеціальної техніки, майна та підготовлених працівників і можуть включати:

- проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт з ліквідації надзвичайних ситуацій (крім аварійно-рятувального обслуговування суб'єктів господарювання та окремих територій), у тому числі ситуацій, що виникли внаслідок воєнних (бойових) дій або терористичних актів;
- проведення відновлювальних робіт, що потребують залучення великої кількості людей і техніки у мирний час та в особливий період;
- здійснення заходів щодо життєзабезпечення населення, яке постраждало від надзвичайних ситуацій, воєнних (бойових) дій або терористичних актів;
- виконання робіт з локалізації зони впливу шкідливих і небезпечних факторів, що виникають під час аварійних ситуацій і аварій на об'єктах підвищеної небезпеки;
- гасіння великих пожеж;
- проведення спеціальної обробки техніки, будівель, майна, територій та санітарної обробки людей;
- інженерне, транспортне, матеріально-технічне забезпечення заходів цивільного захисту;
- забезпечення функціонування системи зв'язку цивільного захисту;
- обслуговування захисних споруд цивільного захисту.

Відповідно до покладених на них завдань основними функціями формувань цивільного захисту є:

- проведення загальної та спеціальної розвідки у зоні надзвичайної ситуації;
- пошук, рятування та надання домедичної допомоги постраждалим;
- здійснення заходів щодо локалізації надзвичайних ситуацій, у тому числі тих, що виникли внаслідок воєнних (бойових) дій або терористичних актів;
- рятування матеріальних та культурних цінностей;

– здійснення заходів щодо відновлення роботи пошкоджених об'єктів життєзабезпечення населення;

– санітарне очищення та знезараження території.

Функції конкретних формувань цивільного захисту визначаються в положеннях про ці формування.

Облік працівників, а також техніки і майна, визначених для використання під час проведення аварійно-відновлювальних робіт, ведеться суб'єктами господарювання, що утворили формування.

За працівниками закріплюються визначені для використання під час проведення аварійно-відновлювальних робіт техника і майно суб'єктів господарювання, що утворили формування, в обсягах, передбачених у положеннях про відповідне формування.

Забезпечення формувань цивільного захисту засобами індивідуального захисту, приладами радіаційної і хімічної розвідки та дозиметричного контролю здійснюється відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 року № 1200 «Про затвердження Порядку забезпечення населення і працівників формувань та спеціалізованих служб цивільного захисту засобами індивідуального захисту, приладами радіаційної та хімічної розвідки, дозиметричного і хімічного контролю» (Офіційний вісник України, 2002, № 34, ст. 1597; 2013, № 29, ст. 989).

Підготовка формувань цивільного захисту організовується і здійснюється згідно з Порядком підготовки до дій за призначенням органів управління та сил цивільного захисту, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 26 червня 2013 року № 443 (Офіційний вісник України, 2013, № 50, ст. 1787), Порядком здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 26 червня 2013 року № 444 (Офіційний вісник України, 2013, № 50, ст. 1788), а також згідно з порядком здійснення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту, відповідно до щорічних планів комплектування з навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією та здійсненням заходів з питань цивільного захисту, що затверджуються Кабінетом Міністрів України, а також згідно з щорічними планами основних заходів цивільного захисту функціональних та територіальних підсистем і організаційно-методичних вказівок з підготовки населення до дій у надзвичайних ситуаціях, які затверджуються відповідно центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями.

Залучення формувань цивільного захисту до дій за призначенням здійснюється згідно з планами реагування на надзвичайні ситуації, планами взаємодії органів управління та сил цивільного захисту у разі виникнення надзвичайних ситуацій, планами локалізації і ліквідації наслідків аварії, а також планами цивільного захисту на особливий період.

Рішення про залучення об'єктових формувань цивільного захисту до дій за призначенням приймають керівники суб'єктів господарювання, які утворили ці формування.

Рішення про залучення територіальних формувань цивільного захисту до дій за призначенням приймають відповідно Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві держадміністрації та міські ради у містах обласного значення, які утворили ці формування.

5.2 Навчання працівників, що входять до складу формувань цивільного захисту на підприємствах, в установах та організаціях заняті з дій у надзвичайних ситуаціях

Навчання працівників, які входять до складу формувань цивільного захисту здійснюється безпосередньо на підприємстві, в установі та організації згідно з програмами спеціальної підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях, а також під час проведення спеціальних об'єктових тренувань з питань цивільного захисту.

Програма спеціальної підготовки працівників, що входять до складу формувань цивільного захисту розробляється підприємствами, установами, організаціями на підставі програм та організаційно-методичних вказівок з підготовки населення до дій у надзвичайних ситуаціях, що розробляються і затверджуються ДСНС, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування.

Навчання передбачає поєднання курсових та індивідуальних форм з вивчення працівниками інформації, що міститься у планах реагування на надзвичайні ситуації, планах локалізації і ліквідації наслідків аварій на об'єктах підвищеної небезпеки та планах цивільного захисту на особливий період.

Програма спеціальної підготовки розрахована на 15 годин, з яких 9 годин відводиться на загальну тематику, а 6 годин – на спеціальну, безпосередньо для певного формування.

За програмою спеціальної підготовки працівників, що входять до складу формувань цивільного захисту, передбачається ознайомлення з обов'язками, навичками користування та матеріальною частиною техніки, приладів і табельного майна таких служб і формувань, засобами захисту, вивчення порядку приведення їх у готовність, проведення рятувальних та інших невідкладних робіт.

Підготовка працівників, які входять до складу формувань цивільного захисту здійснюється в терміни, встановлені планом основних заходів з питань цивільного захисту, наказом керівника підприємства, в установі і організації «Про організацію навчання з цивільного захисту у поточному навчальному році», а також План-графіком проведення практичної підготовки осіб керівного складу і фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів цивільного захисту.

З метою належної організації навчального процесу, забезпечення послідовності теоретичного і практичного навчання на підприємствах, в

установах та організаціях розробляються і ведуться планувальні, облікові та звітні документи.

Керівник підприємства, установи і організації призначає командирів формувань цивільного захисту керівниками навчальних груп з підготовки працівників, які, в свою чергу, відповідають за проведення занять згідно програм спеціальної підготовки.

Тематика програм щорічно визначається керівником області в Організаційно-методичних вказівках щодо навчання населення Харківської області діям у надзвичайних ситуаціях на поточний рік.

Зміст програм реалізовується шляхом теоретичної та практичної складової навчання.

Теоретична складова навчання передбачає формування навчальних груп (курсове навчання) переважно з працівників, що входять до складу формувань цивільного захисту і здійснюється в навчальних класах або на об'єктах навчально-виробничої бази підприємства, установи і організації.

Теми програми спеціальної підготовки відпрацьовуються під час курсового, індивідуального навчання, тренінгів шляхом виконання індивідуальних завдань та під час практичних занять.

При індивідуальному навчанні працівник вивчає тематику програми самостійно та у формі консультацій з командиром формування цивільного захисту. Індивідуальне навчання обов'язково передбачає наявність у достатньої кількості спеціальної навчальної літератури за тематикою спеціальної підготовки населення до дій у надзвичайних ситуацій, яка має відповідний гриф ДСНС.

Тренінги необхідних дій в умовах НС проводяться під час курсового або індивідуального навчання шляхом виконання індивідуальних завдань або групових занять з метою формування та/або відпрацювання умінь та навичок користування засобами індивідуального захисту та засобами пожежогасіння, дотримання правил поведінки під час проведення евакуації, проведення серцево-легеневої реанімації та інших способів надання першої допомоги потерпілим.

Практичні заняття проводяться на робочих місцях слухачів на підприємствах, в установах і організаціях, а також на спеціально обладнаних навчальних місцях полігонів і містечок з практичного відпрацювання етапів навчань, тренувань та інших практичних заходів за такими видами занять: урок практичного навчання, інструкторсько-методичне заняття, інструктаж, практика з проведення спеціальних об'єктових тренувань..

Практичні заняття є одним з найефективніших методів навчання. Вони проводяться з метою поглиблення і закріплення отриманих знань особовим складом формувань, придбання навичок в роботі з приладами, інструментом, технікою, засобами захисту та відпрацювання різних прийомів і способів дій в осередках ураження в умовах радіоактивного, хімічного і бактеріологічного зараження, пожеж і руйнувань. Практичні заняття проводять командири формувань.

Теоретична складова навчання за програмою завершується перевіркою рівня знань тих, хто навчався. Перевірку знань за змістом Програми

рекомендується проводити шляхом тестування або заліку в усній або письмовій формі. Відповідні записи вносяться до журналів обліку підготовки формувань цивільного захисту.

Практична складова – це проведення об'єктових тренувань формувань цивільного захисту, спільних тренувань (одночасно зі всіма працівниками, які входять до складу декількох спеціалізованих служб і формувань), які проводяться у робочий час за рахунок коштів роботодавця.

Спеціальні об'єктові тренування формувань цивільного захисту (далі – тренування) проводяться з метою набуття працівниками, які входять до їх складу, навичок з виконання спеціальних робіт і заходів за умов надзвичайних ситуацій, пожеж, формування їх здатності до колективних дій, а також перевірки в цілому готовності формувань до дій за призначенням.

Під час тренування відпрацьовуються навчальні вправи щодо прийомів і способів дій за призначенням, нормативи із застосування засобів цивільного захисту, а також здійснюється практичне виконання робіт.

Навчальні питання відпрацьовуються послідовно за елементами. Кожен елемент повторюється до тих пір, поки ті, яких навчають не набудуть навичок впевненого його виконання. Потім всі дії, що входять до навчального питання, виконуються в комплексі.

Спеціальні об'єктові тренування формувань цивільного захисту, крім років, коли на підприємствах, в установах і організаціях проводяться спеціальні об'єктові навчання з питань цивільного захисту, плануються і проводяться щороку. Тренування проводяться тривалістю до 8 годин керівниками формувань цивільного захисту.

Для підготовки і проведення тренування його керівником розробляється план-календар тренування, що за погодженням зі штатним (позаштатним) працівником з питань цивільного захисту підприємства, установи, організації затверджується головою об'єктової комісії з надзвичайних ситуацій.

План-календар визначає загальну послідовність проведення тренування; до нього додаються тактичні завдання формуванням цивільного захисту зі схемою практичного виконання робіт.

Об'єктові тренування формувань цивільного захисту проводяться в навчальних містечках, на натурних ділянках і на місцевості. Спільні тренування проводяться на пунктах управління підприємств, установ, організацій, обладнаних засобами управління і зв'язку, та на місцевості на фоні змодельованої обстановки, яка безперервно розвивається. План проведення спільного тренування затверджується розпорядчим документом керівника підприємства, установи, організації. Формування цивільного захисту виводяться на тренування повністю укомплектованими особовим складом, технікою, засобами малої механізації, приладами, інструментами, засобами індивідуального захисту, первинними засобами пожежогасіння та іншим табельним майном. Результати тренувань формувань цивільного захисту щодо дій за призначенням, а також індивідуальні оцінки працівників, що входять до їх складу, заносяться до журналів обліку підготовки формувань цивільного захисту.

ЛЕКЦІЯ 6 ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ОБ'ЄКТОВИХ НАВЧАНЬ І ТРЕНУВАНЬ З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

6.1 Загальні положення про організацію та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту

6.2 Спеціальні об'єктові навчання з питань цивільного захисту

6.3 Спеціальні об'єктові тренування спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту, протипожежні та протиаварійні тренування

6.4 Узагальнення підсумків спеціальних об'єктових навчань і тренувань

6.1 Загальні положення про організацію та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту

Спеціальні об'єктові навчання і тренування з питань цивільного захисту є формою практичної підготовки працівників, зокрема керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту, що визначає в цілому готовність підприємств, установ та організацій до реалізації планів реагування на надзвичайні ситуації, локалізації і ліквідації наслідків аварій на об'єктах підвищеної небезпеки, цивільного захисту на особливий період.

Спеціальні об'єктові навчання і тренування з питань цивільного захисту проводяться у робочий час за рахунок коштів роботодавця та залежно від складу учасників поділяються на:

- спеціальні об'єктові навчання та об'єктові тренування з питань цивільного захисту;
- спеціальні об'єктові тренування спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту;
- протипожежні та протиаварійні об'єктові тренування.

Графіки з підготовки та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту (додаток 1) щороку затверджуються керівниками підприємств, установ, організацій після попереднього погодження з виконавчими органами міських (районних у місті) рад, районними (міськими) держадміністраціями та територіальними органами ДСНС України.

На підставі таких графіків:

- виконавчими органами міських (районних у місті) рад, районними (міськими) держадміністраціями затверджуються плани-графіки практичної підготовки осіб керівного складу і фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів цивільного захисту, на підприємствах, в установах, організаціях;
- територіальними курсами, навчально-методичними центрами цивільного захисту та безпеки життєдіяльності здійснюється методичний супровід підприємств, установ, організацій, що проводять спеціальні об'єктові навчання і тренування з питань цивільного захисту;

– ДСНС України та її територіальними органами здійснюється контроль за періодичністю проведення спеціальних об’єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту та ведеться їх облік.

Спеціальні об’єктові навчання і тренування за своїм призначенням можуть бути плановими, експериментальними та показовими.

Планові навчання і тренування завершують певний період об’єктової підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях.

Експериментальні навчання і тренування передбачають пошук або випробування і освоєння найбільш ефективних способів захисту персоналу, підвищення стійкості функціонування об’єкта в умовах надзвичайних ситуацій, прийомів проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт.

Показові навчання і тренування проводяться з метою вироблення єдності поглядів на організацію і методику проведення навчань, показу зразкових і найбільш доцільних дій його учасників при вирішенні покладених на них завдань.

Спеціальні об’єктові навчання і тренування з питань цивільного захисту передбачають підготовчий період, періоди проведення навчання та розбору його результатів. До загальних заходів підготовчого періоду навчання відноситься:

– добір з числа керівного складу та фахівців, які організовують і здійснюють заходи цивільного захисту, керівництва і посередників за навчанням, тренуванням та організація їх підготовки;

– розробку та затвердження в установленому порядку навчально-методичної документації та кошторису витрат на підготовку та проведення навчання, тренування;

– підготовку навчальних місць, містечок та натурних ділянок з відпрацювання практичних заходів;

– оцінку готовності персоналу, який залучається на навчання, засобів імітації, системи управління та оповіщення.

Відповідальність за організацію та проведення таких навчань і тренувань покладається на керівників підприємств, установ, організацій.

Особи, які беруть участь у навчаннях і тренуваннях, зобов’язані дотримуватися вимог безпеки, правил експлуатації обладнання та вимог виробничих інструкцій.

6.2 Спеціальні об’єктові навчання з питань цивільного захисту

Спеціальні об’єктові навчання (далі – навчання) проводяться підприємствами, установами та організаціями, з чисельністю працюючих 50 осіб і більше, з метою комплексного відпрацювання його учасниками алгоритмів дій з організації та здійснення заходів, передбачених планами реагування на надзвичайні ситуації, локалізації і ліквідації наслідків аварій на об’єктах підвищеної небезпеки, цивільного захисту на особливий період, а також виконання ними функцій з питань цивільного захисту.

Навчання проводяться на завершальному етапі трирічного періоду об'єктової підготовки з цивільного захисту працівників після того, як вони оволодіють у повному обсязі теоретичним матеріалом відповідних програм підготовки населення до дій у надзвичайних ситуаціях.

Для підготовки і проведення навчання не пізніше, ніж за півтора місяця до його проведення, керівником підприємства, установи, організації видається наказ, яким визначаються вихідні дані (тема, навчальні цілі, строк та місце проведення), призначається керівництво навчанням, склад тих, хто навчається, та посередники при них, порядок їх підготовки і допуску до навчання, терміни та обсяг робіт з підготовки місць (ділянок) проведення практичних заходів, відповідальні виконавці, матеріальне і технічне забезпечення, кошторис на підготовку та проведення навчання тощо.

До складу керівництва навчанням входять: керівник навчання - керівник підприємства, установи, організації, заступники, помічники керівника навчання, начальник штабу керівництва навчанням.

Штаб керівництва навчанням створюється як тимчасовий орган для забезпечення розробки документів з проведення навчання, підготовки навчально-матеріальної бази, пунктів управління, робочих місць тих, хто навчається, засобів зв'язку та оповіщення. Чисельність працівників штабу керівництва навчанням залежить від обсягу завдань, що вирішуються під час підготовки і проведення навчання.

Посередники при тих, хто навчається є представниками керівника навчання, які надають допомогу керівникові у проведенні навчання, а також здійснюють контроль за діями тих, хто навчається, та дотриманням ними заходів безпеки.

Підготовка керівництва для забезпечення успішного проведення навчання, здійснюється на спеціально організованих керівником підприємства, установи, організації інструктивно-методичних заняттях, що проводяться територіальними курсами, навчально-методичними центрами цивільного захисту та безпеки життєдіяльності.

Під час таких занять, що проводяться безпосередньо на підприємстві, в установі, організації, заступниками (помічниками) керівника навчання, персоналом штабу керівництва відпрацьовуються плануючі документи з проведення навчання.

З працівниками та посередниками, які на час навчання призначаються керівниками на навчальних місцях з практичного відпрацювання заходів і робіт, або/та залучаються до проведення таких заходів і робіт, проводяться інструктажі.

Для забезпечення проведення навчання керівником підприємства, установи, організації за погодженням з територіальним органом ДСНС України затверджується план проведення спеціального об'єктового навчання з питань цивільного захисту.

План проведення є основним документом, що визначає хід навчання, послідовність відпрацювання навчальних питань. Розробляється текстуально з додатками: план об'єкта з графічним показом ділянок, рубежів, пунктів розіграшу обстановки та переліком засобів імітації; почасовий графік

нарощування обстановки з переліком ввідних; схема розгортання сил і засобів у місцях (ділянках) відпрацювання практичних заходів та їх зміст, табель термінових донесень за навчанням.

План нарощування обстановки, план імітації та план проведення практичних заходів можуть відпрацьовуватися окремо.

Проведення навчання планується по етапах, кількість і зміст яких залежать від навчальних цілей і масштабів. Кожен етап має включати питання, що повністю охоплюють певний період дій.

До проведення навчання залучаються:

- об'єктова комісія з питань надзвичайних ситуацій;
- об'єктові евакуаційні органи;
- штатний або позаштатний підрозділ (особа) з питань цивільного захисту підприємства, установи, організації;
- особи, на яких, у разі виникнення надзвичайної ситуації, покладаються функції керівника робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, та працівників штабу з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації об'єктового рівня;
- об'єктові спеціалізовані служби цивільного захисту;
- чергова (диспетчерська) служба (у разі утворення);
- до третини об'єктових формувань цивільного захисту;
- об'єктова добровільна пожежна дружина (команда);
- об'єктова аварійно-рятувальна служба (у разі утворення);
- працівники підприємства, установи, організації, яких планується задіяти до проведення практичних заходів.

Для відпрацювання питань взаємодії та оцінки реальності розроблених плануючих документів з цивільного захисту та визначення готовності сил і засобів до виконання завдань за рішенням відповідного місцевого органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування на навчання можуть залучатись окремі підрозділи сил територіальної підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту.

Оцінка готовності (допуск) персоналу до проведення навчання здійснюється комісією підприємства, установи, організації, до складу якої включаються посадові особи, які виконують обов'язки, пов'язані із забезпеченням цивільного захисту, пожежної безпеки та охорони праці, а також представник відповідного територіального органу ДСНС України. Очолює її голова комісії з питань надзвичайних ситуацій підприємства, установи, організації.

Під час допуску проводиться:

- перевірка плануючих документів та особиста підготовка заступників, помічників керівника навчання та керівника штабу керівництва навчанням;
- вибіркова перевірка знань з питань цивільного захисту в обсязі програм підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях;
- знання заходів з безпеки працівників, які залучаються до

відпрацювання практичних питань за навчанням;

– огляд з визначення ступеня готовності спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту та навчально-виробничої бази до навчання.

Формування цивільного захисту на навчання виводяться повністю укомплектованими особовим складом, технікою, засобами малої механізації, приладами, інструментами, засобами індивідуального захисту, первинними засобами пожежогасіння та іншим табельним майном.

За результатами роботи комісія складає акт, що затверджується керівником підприємства, установи, організації.

Навчання проводяться тривалістю до двох діб на навчально-виробничій базі підприємства, установи, організації, що включає територію підприємства, установи або організації з виробничими будівлями, спорудами, різного роду комунікаціями, а також спеціально створені навчальні місця з урахуванням специфіки діяльності та особливостей територіального розміщення.

На великих підприємствах навчання проводяться по виробництвах, групах цехів.

Під час навчання виконуються практичні заходи, що дозволяють перевірити реальність планів реагування на надзвичайні ситуації, локалізації і ліквідації наслідків аварій на об'єктах підвищеної небезпеки, цивільного захисту на особливий період, визначити рівень готовності до вирішення завдань цивільного захисту керівного складу і фахівців підприємства, установи, організації, забезпечити взаємодію між об'єктовими спеціалізованими службами, формуваннями та органами управління ними, відпрацювати практичні дії персоналу, застосовуючи засоби захисту, в різних режимах функціонування єдиної державної системи цивільного захисту та її ланок.

Практичні заходи навчання проводяться з імітацією руйнувань, пожеж, вибухів, зон затоплення і зараження, задимлення, аварій на трубопроводах і ємностях, ступінь якої залежить від навчальних цілей, особливостей підприємства, установи, організації, характеру місцевості і наявності імітаційних засобів. Окремі елементи доповнюються засобами позначення: знаками, покажчиками, прапорцями, пояснювальними написами тощо.

У вищих навчальних закладах, а також на підприємствах, в установах, організаціях з чисельністю працюючих менше 50 осіб з метою комплексного відпрацювання заходів, передбачених інструкціями щодо дій персоналу у разі загрози або виникнення надзвичайних ситуацій, замість спеціального об'єктового навчання щороку тривалістю до 8 годин проводиться об'єктове тренування з питань цивільного захисту.

Тренування з учасниками навчально-виховного процесу за надзвичайних ситуацій та дій при виникненні пожеж у дошкільних, загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах проводяться як Тиждень безпеки дитини та День цивільного захисту.

Підготовка та проведення такого тренування здійснюється особисто керівником навчального закладу, підприємства, установи, організації на підставі виданого ним наказу, до участі у тренуванні залучаються усі працівники навчального закладу, підприємства, установи, організації. Залучення студентів,

учнів та дітей до відпрацювання навчальних питань, які потребують їх участі (заповнення захисної споруди, евакуація тощо), проводиться у найбільш зручний для навчального закладу час.

Для підготовки тренування та контролю за діями тих, хто навчається, призначається штаб керівництва тренуванням.

Підготовчий період тренування включає:

- проходження керівником підприємства, установи, організації відповідного навчання на територіальних курсах, у навчально-методичних центрах цивільного захисту та безпеки життєдіяльності, у тому числі з питань пожежної безпеки;

- проведення комісією підприємства, установи, організації, яку очолює сам керівник підприємства, установи, організації і до складу якої включається представник відповідного територіального органу ДСНС України, попереднього контролю знань і умінь тих, хто навчається, за програмою загальної підготовки;

- відпрацювання планувальних документів тренування здійснюється у визначеному порядку.

План проведення об'єктового тренування з питань цивільного захисту вищого навчального закладу, підприємства, установи, організації з чисельністю працюючих менше 50 осіб погоджується з територіальним органом ДСНС України та затверджується керівником вищого навчального закладу, підприємства, установи, організації.

План проведення Тижня безпеки дитини та Дня цивільного захисту погоджується з територіальним органом управління освітою та затверджується керівником навчального закладу.

Тренування у навчальних закладах проводяться без припинення навчально-виховного процесу, під час яких практично відпрацьовуються, перевіряються і оцінюються дії персоналу у разі загрози або виникнення надзвичайних ситуацій.

6.3 Спеціальні об'єктові тренування спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту, протипожежні та протиаварійні тренування

Спеціальні об'єктові тренування спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту, протипожежні та протиаварійні тренування сприяють всебічній підготовці підприємств, установ, організацій до підготовки і проведення спеціальних об'єктових навчань з питань цивільного захисту.

Такі тренування, крім років, коли на підприємствах, в установах і організаціях проводяться спеціальні об'єктові навчання з питань цивільного захисту, плануються і проводяться підприємствами, установами, організаціями щороку.

Спеціальні об'єктові тренування спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту проводяться з метою набуття працівниками, які входять до їх складу, навичок з виконання спеціальних робіт і заходів за умов надзвичайних ситуацій, пожеж, формування їх здатності до колективних дій, а також перевірки

в цілому готовності спеціалізованих служб і формувань, добровільних пожежних дружин (команд) до дій за призначенням.

Тренування проводяться щороку тривалістю до 8 годин керівниками спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту.

Для підготовки і проведення тренування його керівником розробляється план-календар тренування, що за погодженням зі штатним (позаштатним) працівником з питань цивільного захисту підприємства, установи, організації затверджується головою об'єктової комісії з надзвичайних ситуацій.

Планом-календарем визначається загальна послідовність проведення тренування, до нього додаються тактичні завдання формуванням зі схемою практичного виконання робіт.

Кожному тренуванню передують вивчення тими, хто навчається, відповідних тем програми спеціальної підготовки працівників, які входять до складу спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту.

Під час тренування відпрацьовуються навчальні вправи щодо прийомів і способів дій за призначенням, нормативи із застосування засобів цивільного захисту, а також здійснюється практичне виконання робіт.

Тренування зі спеціалізованими службами і формуваннями цивільного захисту для досягнення злагодженості у діях можуть проводитись як спільні (одночасно зі всіма працівниками, які входять до складу декількох спеціалізованих служб і формувань).

Спільні тренування проводяться на пунктах управління підприємств, установ, організацій, обладнаних засобами управління і зв'язку та на місцевості на фоні змодельованої обстановки, яка безперервно розвивається.

Керівником спільного навчання призначається особа, на яку, у разі надзвичайної ситуації, покладаються функції керівника робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, функції штабу керівництва тренуванням покладаються на призначений ним штаб з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації.

План проведення спільного тренування затверджується керівником підприємства, установи, організації.

Протипожежні тренування (тренування персоналу у діях на випадок пожежі) проводяться на всіх підприємствах, в установах, організаціях незалежно від чисельності працюючих.

Кожен працівник протягом року (крім року проведення на підприємстві, в установі, організації спеціального об'єктового навчання) має взяти участь у протипожежному тренуванні, темою якого є порушення з причини пожежі режиму роботи об'єкта в цілому, а також у протипожежному тренуванні по структурних підрозділах підприємства, установи, організації.

Протипожежні тренування можуть проводитися за участю пожежно-рятувальних підрозділів, що обслуговують відповідне підприємство, установу, організацію.

На підприємствах, в установах, організаціях з чисельністю працюючих менше 50 осіб та навчальних закладах протипожежні тренування, темою яких є

порушення з причини пожежі режиму роботи об'єкта в цілому, проводяться під час об'єктових тренувань з питань цивільного захисту.

У закладах охорони здоров'я із стаціонаром, будинках для людей похилого віку та інвалідів, санаторіях і закладах відпочинку, культурно-просвітніх та видовищних закладах, критих спортивних будівлях і спорудах, готелях, торгових підприємствах (два поверхи й більше) та інших об'єктах з масовим перебуванням людей такі тренування проводяться як тренування з евакуації людей з елементами пожежогасіння.

При проведенні протипожежних тренувань відпрацьовуються навички персоналу з організації гасіння пожежі на початковому етапі із застосуванням первинних засобів пожежогасіння, надання першої допомоги потерпілим та проведення евакуації при пожежі, взаємодії з пожежно-рятувальними підрозділами та підрозділами екстреної медичної допомоги.

Керівництво організацією та проведенням протипожежних тренувань відповідно покладається на керівників спеціалізованих протипожежних служб (відповідальних за пожежну безпеку) або керівників підприємств, установ, організацій та їх структурних підрозділів.

Для імітування умовної пожежі, оголошення ввідних для персоналу, вжиття заходів щодо попередження помилкових дій будь-якого учасника тренування, які можуть призвести до нещасного випадку, аварії, пошкодження обладнання або порушення технологічного процесу, керівником тренування можуть призначатися посередники, чисельність яких визначається з урахуванням особливостей підприємства, установи та організації та кількості їх працівників.

Плани проведення протипожежних тренувань складаються їх керівниками і затверджуються керівником підприємства, установи, організації.

Плани проведення тренувань передбачають:

- організаційні заходи — тему, навчальні цілі, час і місце тренування, склад учасників, призначення посередників, визначення засобів зв'язку;
- підготовчі заходи — установку імітації, засобів і знаків (прапорців, плакатів, пояснювальних написів тощо), інструктаж і розстановку посередників, підготовку наявних засобів пожежогасіння;
- оперативні дії — оголошення умовної пожежі, введення в роботу імітаційних засобів, дії персоналу під час умовної пожежі та контроль за ходом дій посередниками і керівником тренування.

Протиаварійні тренування (тренування персоналу щодо дій у разі виникнення аварійних ситуацій та аварій) проводяться усіма підприємствами, установами, організаціями, що мають хоча б один об'єкт підвищеної небезпеки.

При проведенні тренувань відпрацьовуються дії персоналу за планом локалізації і ліквідації наслідків аварій на об'єктах підвищеної небезпеки із запобігання аварійним ситуаціям і аваріям на відповідних стадіях їх розвитку, або локалізації і мінімізації їх наслідків для людей, матеріальних цінностей, довкілля, інших виробництв, рятування і виведення людей із зон ураження та потенційної небезпеки.

Протиаварійні тренування проводяться із застосуванням наявних систем

оповіщення, засобів індивідуального захисту, інших засобів, обладнання, інструменту та матеріалів, що можуть використовуватися для виявлення небезпечних речовин і ліквідації їх наслідків, а також виведення з небезпечної зони персоналу, медичного забезпечення і життєзабезпечення евакуйованих у місцях їх збору.

Керівником тренування є керівник об'єкта підвищеної небезпеки.

До тренування залучаються працівники підприємств, установ, організацій, участь яких передбачена оперативною частиною плану локалізації і ліквідації наслідків аварій.

Для контролю за діями персоналу, призначення ввідних, правильності та своєчасності виконання розпоряджень з числа заступників керівника підприємства, установи, організації відповідно до розподілу обов'язків призначається керівник робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації.

Плани проведення протиаварійних тренувань складаються їх керівниками згідно з пунктом 3.11 цього Порядку і затверджуються керівником підприємства, установи, організації.

Кожному тренуванню передуює вивчення тими, хто навчається, відповідних тем програми додаткової підготовки з техногенної безпеки працівників об'єктів підвищеної небезпеки.

Протягом кожного року (у тому числі і року проведення спеціального об'єктового навчання) з працівниками об'єктів підвищеної небезпеки у порядку та з періодичністю, передбаченими планом локалізації і ліквідації наслідків аварій на об'єктах підвищеної небезпеки, додатково проводяться навчальні тривоги.

Під час навчальних тривог здійснюється оповіщення і збір керівного складу, основного складу об'єктової аварійно-рятувальної служби та керівників спеціалізованих служб і формувань, які за планом локалізації і ліквідації наслідків аварій залучаються до локалізації і ліквідації аварійної ситуації, інформування населення, яке проживає поряд з об'єктами підвищеної небезпеки.

Протиаварійні тренування можуть проводитися за участю аварійно-рятувальних служб, що обслуговують відповідне підприємство, установу або організацію.

6.4 Узагальнення підсумків спеціальних об'єктових навчань і тренувань

Заступники, помічники керівника навчання (тренування), посередники на основі постійного і всебічного вивчення роботи та дій учасників навчання, (тренування) готують матеріал для загального розбору у вигляді коротких висновків, пропозицій і у встановлені керівником навчання (тренування) строки подають його до штабу керівництва навчанням або керівнику тренування.

При проведенні розбору керівником навчання, тренування дається аналіз та оцінка дій тих, хто навчався, з наведенням фактів і цифрових показників, здійснюється постановка задач для усунення недоліків.

Підсумки спеціального об'єктового навчання з питань цивільного захисту обговорюються на розширеному засіданні об'єктової комісії з питань

надзвичайних ситуацій, на підставі рішення якого керівником підприємства, установи, організації видається наказ про стан готовності підприємства, установи, організації до вирішення завдань цивільного захисту.

У разі необхідності у встановленому порядку вносяться уточнення та зміни до відповідних планів реагування на надзвичайні ситуації, локалізації і ліквідації наслідків аварій на об'єктах підвищеної небезпеки, цивільного захисту на особливий період.

За результатами проведених спеціальних об'єктових навчань і спеціальних об'єктових тренувань з питань цивільного захисту не пізніше 10 днів з часу їх закінчення складається звіт (додаток 3), що підписується керівником підприємства, установи, організації, вищого навчального закладу який подається до місцевого органу виконавчої влади (органу місцевого самоврядування) та територіального органу ДСНС України.

Результати тренувань спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту до дій за призначенням, а також індивідуальні оцінки працівників, що входять до їх складу, заносяться до журналів обліку підготовки спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту.

Результати протипожежних і протиаварійних тренувань заносяться до спеціальних журналів обліку таких тренувань.

Учасники планового тренування, які отримали за свої дії незадовільні оцінки, повинні пройти позачергову перевірку знань з питань цивільного захисту, пожежної і техногенної безпеки.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України [Електронний ресурс] : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96–ВР. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>, вільний (дата звернення: 09.01.2021). – Назва з екрана.
2. Кодекс цивільного захисту України [Електронний ресурс] : Закон України від 2 жовтня 2012 року № 5403–VI. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>, вільний (дата звернення: 09.01.2021). – Назва з екрана.
3. Про затвердження Порядку підготовки до дій за призначенням органів управління та сил цивільного захисту: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 черв. 2013 р. № 443. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/443-2013-%D0%BF#Text>, вільний (дата звернення: 09.01.2021). – Назва з екрана.
4. Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 черв. 2013 р. № 444. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/444-2013-%D0%BF#Text>, вільний (дата звернення: 09.01.2021). – Назва з екрана.
5. Про затвердження Порядку утворення, завдання та функції формувань цивільного захисту: Постанова Кабінету Міністрів України від 09 жовт. 2013 р. № 787. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/787-2013-%D0%BF#Text>, вільний (дата звернення: 09.01.2021). – Назва з екрана.
6. Про затвердження Порядку проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 жовт. 2013 р. № 819. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2013-%D0%BF#Text>, вільний (дата звернення: 09.01.2021). – Назва з екрана.
7. Про затвердження порядку організації та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту: Наказ МВС України від 11 вер. 2014 р. № 934. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0046-20#Text>, вільний (дата звернення: 09.01.2021). – Назва з екрана.
8. Про затвердження Типового положення про територіальні курси, навчально-методичні центри цивільного захисту та безпеки життєдіяльності: Наказ МВС України від 16 жовт. 2018 р. № 835. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1256-18#Text>, вільний (дата звернення: 09.01.2021). – Назва з екрана.

Навчальне видання

РОГОЗІН Анатолій Сергійович

**ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ ПРАЦІВНИКІВ
З ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ**

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

*(для студентів денної та заочної форм навчання першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти за спеціальностями 263 – Цивільна безпека та
206 – Садово-паркове господарство, освітні програми «Охорона праці»,
«Цивільний захист», «Садово-паркове господарство»)*

Відповідальний за випуск *В. Е. Абракітов*

За авторською редакцією

Комп'ютерне верстання *А. С. Рогозін*

План 2020, поз. 79Л

Підп. до друку 12.04.2021. Формат 60 × 84/16

Друк на ризографі. Ум. друк. арк. 4,5.

Тираж 50 пр. Зам. №

Видавець і виготовлювач:

Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002.

Електронна адреса: rectorat@kname.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

ДК № 5328 від 11.04.2017.